

Fruar & Fröknar i

FRUÄNGEN

EN KVINNOKARTA

Barbro Alvings Gata

kv. Tältlägret 6-2

Eva Bonniers Gata

kv. Fickspegeln 10-2

Agnes Lagerstedts Gata

1-27 kv. Torgkassen

Emilia Fogelklous gata

2-8 kv. Tältlägret

Lina Sandells Plan

kv. Parfyren 1

Doktor Widerströms Gata

kv. Amerhågen

Kata Dalströms Gata

kv. Paresellet 10-2

Karin Boyes Gata

4-2

Alva Myrdals gata 4-8

Fredrika Bremers Gata

kv. Kraghandsken 32-8

Jenny Nyströms Gata

1-27 kv. Schäferhatten

Ellen Keys Gata

1-33 kv. Damhandsken

Författare: Anita Dahlberg (AD) - **Christina Duvander** (CD)
- **Pia Jarnling** (PJ)

Innehåll

Förord	3
• Förord till den digitaliserade utgåvan	3 A
Om Fruar & Fröknar i Fruängen (AD)	4
Fruängen (PJ)	7
• Konsten i Fruängen (AD)	9 A
• Planer för framtiden (AD)	9 C
26 Fruar & Fröknar	
• Ada Nilssons Gata (AD)	10
• Agnes Lagerstedts Gata (CD)	12
• Alva Myrdals Gata (CD)	14
• Anna Sandströms Gata (CD)	16
• Barbro Alvings Gata (AD)	18
• Doktor Widerströms Gata (AD)	20
• Elin Wägners Gata (AD)	22
• Elisabeth Tamms Gata (AD)	24
• Ellen Fries Gata (AD)	26
• Ellen Keys Gata (AD)	28
• Elsa Beskows Gata (CD)	30
• Elsa Borgs Gata (AD)	32
• Elsa Brändströms Gata (AD)	34
• Emilia Fogelklous Gata (AD)	36
• Eva Bonniers Gata (CD)	38
• Fredrika Bremers Gata (AD)	40
• Hanna Paulis Gata (CD)	42
• Hanna Rydhs Gata (AD)	44
• Jenny Linds Gata (CD)	46
• Jenny Nyströms Gata (CD)	48
• Karin Boyes Gata (AD)	50
• Kata Dalströms Gata (CD)	52
• Kerstin Hesselgrens Park (AD)	54
• Lina Sandells Plan (AD)	56
• Lotta Svärds Gränd (AD)	58
• Wendela Hebbes Gata (AD)	60
Bildkällor	62
Karta	63

Förord

Fruar & Fröknar i Fruängen ingår i den serie skrifter som Dea-föreningen ger ut. I kartor över Stockholm, Göteborg, Malmö, Sundsvall, Östersund och Lidköping har föreningen lyft fram ett antal kvinnor som framträder med sina namn i det offentliga rummet och pekat på ett urval historiska kvinnoplatser. På olika sätt försöker föreningen uppmärksamma kvinnor som kulturskapare och kvinnors historia. De påbörjade webb-museerna *För hundra år sedan* och *Glömda kvinnominnen* är två exempel.

Fruar & Fröknar i Fruängen är ytterligare ett bidrag. De kvinnor som fått ge namn till gator och platser i Fruängen kommer från många olika områden. Alla har de gjort enastående insatser i samhället. Skriften är ett sätt att hålla kunskapen om dem levande.

Fruar & Fröknar i Fruängen är resultatet av ett gemensamt arbete. Anita Dahlberg och Christina Duvander har författat texterna om kvinnorna, Pia Jarnling har beskrivit Fruängen. (Signaturerna står i innehållsförteckningen.)

Christel Niklasson har bland annat fotograferat skyltarna i stadsdelen.

Idag har nästan alla ett helt bibliotek i sin mobiltelefon. Eftersom det är så lätt att få fram fördjupade uppgifter har bara ett lästips getts för varje kvinna.

Dea-föreningen vill tacka alla som gett stöd, råd och uppgifter till detta arbete.

Stockholm i april 2017

Styrelsen

Dea-föreningen för kvinnohistoriskt museum

Förord

till den digitaliserade utgåvan

I Dea-föreningens projekt *Kvinnokartor i Sverige* ingår *Fruar & Fröknar i Fruängen* som en del. Nu är den tryckta upplagan slut och Dea-föreningen väljer att digitalisera den och lägga ut den på vår hemsida.

Fresh Design står för den digitala formen.

Den tryckta kartan hade vissa brister. De har rättats till av Inger Zetterström och Anna Fornander vid Stockholms stads Kart- och geodataservice.

Texten har justerats av Anita Dahlberg i samverkan med Christina Duvander enligt följande.

- En underrubrik har lagts till och nu heter arbetet *Fruar & Fröknar i Fruängen. En kvinnokarta*
- I ett tillägg behandlas *Konsten i Fruängen* och *Planer för framtiden*
- Några felskrivningar har rättats och några klumpiga formuleringar har ändrats
- *Lästips* innehåller viss nytillkommen litteratur.

Dea-föreningen tackar de medverkande och önskar nöjsam läsning.

Stockholm 30 september 2020

Styrelsen i Dea-föreningen för kvinnohistoriskt museum

Om Fruar och Fröknar i Fruängen

Fruängen är en liten stadsdel söder om Söder i Stockholm på gränsen till Huddinge kommun. Namnet Fruängen var tydligen förklaringen till att alla platser och gator fick namn efter bemärkta kvinnor, 25 föregångskvinnor och en diktad gestalt.

Det tycks inte ha funnits något system för vilka kvinnor som skulle bli hedrade med sitt namn. Inte heller har risken för missförstånd minimerats. Eller vad sägs om tre Elsa-, två Ellen- och två Hanna-gator?

Låt oss ändå försöka ordna dessa 26 intressanta kvinnor i några grupper.

1. BANBRYTARNA

Fredrika Bremer, Ellen Key, Wendela Hebbe, Elsa Borg.

Fredrika Bremer och Ellen Key var båda banbrytande för rättvisa åt kvinnorna i Sverige och båda världsberömda. De var älskade och inflytelserika men också hatiskt angripna och förlöjligade.

Wendela Hebbe, en föregångare som journalist, var långt ifrån så inflytelserik. Att hon på 1970-talet "nyupptäcktes" kan vara en förklaring till att hon hedrats med ett gatunamn.

Elsa Borg, "den första socialarbetaren", var en pionjär som arbetade bland de fattigaste kvinnorna och barnen i Stockholm.

2. SKOLFÖRBÄTTRARNA

Agnes Lagerstedt, Anna Sandström och Ellen Fries inriktade sig på ett bättre skolväsende.

Anna Sandström och Ellen Fries utvecklade i slutet av 1800-talet en modernare flickskola.

Agnes Lagerstedt var pionjär för skollovskolonierna – och för arbetarbostäder.

3. TIDEVARVS- OCH FOGELSTADKRETSEN

Elisabeth Tamm, Ada Nilsson, Kerstin Hesselgren, Elin Wägner, Doktor Karolina Widerström, Emilia Fogelklou.

1925 grundades en av 1900-talets mest spännande kvinnogrupper, Kvinnliga medborgarskolan vid Fogelstad med sin tidning Tidevarvet.

De fem som grundade Fogelstadkretsen.
Stående från vänster Elisabeth Tamm, Ada Nilsson,
Honorine Hermelin, Elin Wägner. Sittande Kerstin Hesselgren.
Honorine Hermelin är den enda som inte fått någon plats i
Fruängen.

Fyra av de fem grundarna finns med i Fruängen: Elisabeth Tamm, Ada Nilsson, Kerstin Hesselgren och Elin Wägner.

Ytterligare två stod kretsen nära, Karolina Widerström, läkarkollega med Ada Nilsson, och Emilia Fogelklou, ofta lärare vid skolan.

Samtliga dessa kvinnor hade en närmast liberal åskådning. Två av dem, Kerstin Hesselgren och Elisabeth Tamm, var partipolitiskt engagerade.

4. DEN SOCIALISTISKA PIONJÄREN

Ensam i denna grupp är Kata Dalström. Hon var i början av 1900-talet den stora socialistiska agitatorn.

Visserligen var Elisabeth Tamm och Ada Nilsson senare ledande i Svenska kvinnors Vänsterförbund men de lämnade aldrig liberalismen (och hör till föregående grupp).

5. KÄNDISARNA PÅ 1930-1950-TALEN

Karin Boye, Elsa Brändström, Hanna Rydh, Barbro Alving och Alva Myrdal gjorde alla mycket betydande insatser i samhället på olika fält. De var också alla välkända och mycket omskrivna från 1930-talet till i vart fall 1950-talet – den tidens kulturella och politiska kändisar.

Karin Boye var förutom en enastående författare socialist och fredskämpe; Elsa Brändström, "Sibiriens ängel", bodde i Sverige fram till 1910-talet; Hanna Rydh var arkeolog, liberal kvinnoaktivist och ordförande i Fredrika Bremer-förbundet; Barbro Alving kan ha varit landets mest kända journalist och kåsör; Alva Myrdal var socialdemokratisk politiker med en lång, framgångsrik karriär från expert inom barnomsorgen till nedrustningsexpert.

6. DE SKÖNA KONSTERNAS FÖRETRÄDARE

Jenny Lind, Lina Sandell, Eva Bonnier, Hanna Pauli, Elsa Beskow, Jenny Nyström.

Musiken är representerad av två så olika personer som Jenny Lind, ”den svenska näktergalen” och den folkkära psalmförfattaren Lina Sandell. Eva Bonnier och Hanna Pauli var framstående porträttmålare från slutet av 1800-talet.

Jenny Nyström och Elsa Beskow hade också klassisk konstutbildning men fick båda sin stora berömmelse som illustratörer.

7. EN LITTERÄR SKAPELSE

Lotta Svärd.

Som diktad gestalt ur Runebergs förr mycket kända verk *Fänrik Ståls sägner* är Lotta Svärd en överraskning i sammanhanget.

8 mars 2018 lanserades Svenskt kvinnobiografiskt lexikon, SKBL, på internet.

De kvinnor vi presenterar i den här skriften finns alla med där. Alla utom den fiktiva gestalten Lotta Svärd.

I de Lästips som avslutar våra kvinnopresentationer nämner vi ett intressant arbete för vidare läsning. I några fall finns inga sådana biografier. Då hänvisar vi till SKBLs artikel.

FRUÄNGEN

Det gamla torpet Fruängen, som fick ge namn åt den nya stadsdelen, låg fortfarande kvar vid korsningen Gamla Södertäljevägen-Vantörsvägen, när de nya flerbostadshusen växte upp runt omkring.

Torpet hörde från början till Västberga Gård, som var en av de största gårdarna i södra Stockholm. Stockholms stad köpte marken 1935, men nybyggnationen kom igång först på 1950-talet. Torpet användes en tid av scouterna men var i dåligt skick och revs i början av 1960-talet.

Husen började byggas 1953-54, sedan skedde inflyttning efter hand. Flera olika företag byggde både hyreslägenheter och bostadsrätter. Idag har de flesta hyresrätter omvandlats till bostadsrätter

men i de äldre husen finns en del hyresrätter kvar.

Den största bostadsrättsföreningen, Tre Damer, bildades 1954. Husen ligger på de gator som är uppkallade efter Eva Bonnier, Kata Dalström och Hanna Pauli. Många hus har garage i bottenvåningen, ovan jord. Lägenheterna ligger i tre våningar ovanför, utan hissar. Bara höghuset har hissar, av mindre storlek.

När Fruängen byggdes separerades gång- och cykelvägar från gator med biltrafik. På så sätt är det lätt att ta sig fram till fots eller cykla.

Till en början användes lokaler i bottenvåningar och källare av skolan. På Doktor Widerströms Gata fanns fyra klassrum. De låg två och två med gemensam ingång, en hall för ytterkläder och ett klassrum på var sida. Varje år gick över hundra barn sina första skolår där.

Innan Fruängens Centrum byggdes låg det butiker i nästan varje kvarter. Det var mest små konsumbutiker men även några privata alternativ, som till exempel "Ringens snabbköp" på Doktor Widerströms Gata. Där fanns också en tobaks- och godisaffär.

På några ställen syns fortfarande att det legat ett litet lokalt centrum med flera butiker. Nu har lokalerna blivit till exempel kontor, solarium eller restauranger. På Hanna Paulis Gata är den gamla konsumbutiken chokladfabrik med försäljning av praliner och tårtor. Konsum på Eva Bonniers Gata har blivit en butik som säljer retromöbler och andra saker från 1950-60- och 70-talen.

1956 drogs spårvagnen fram till Fruängen, som blev ändhållplats och är så fortfarande. Linje 14 gick till Fridhemsplan och linje 17 till Slussen. Linjerna gick samma sträckning till Hornstull (som då hade hållplatsnamn Hornsplan) och delade sig därefter.

Spårvagnshållplatsen i Fruängen låg ganska högt och det var brant ner mot Elsa Brändströms Gata. På vintrarna var det en bullrande lekplats, där barnen åkte "tefat" nerför isiga backar.

Tefaten var runda, som stora tallrikar, och av plåt. Vid hållplatsen fanns en korvkiosk, där det också såldes glass på sommaren.

Fruängens centrum började byggas 1961 samtidigt som förberedelser för tunnelbanan pågick. Den 5 april 1964 kom kung Gustav VI Adolf åkande med tunnelbanan för att inviga tunnelbanestationen i Fruängens nya centrum.

I slutet av 1950-talet byggde Brännkyrka församling ett *kyrkcentrum* med verksamhetslokaler av olika slag. Kyrkcentret ritades av arkitekt Sven Hesselgren och invigdes 1963. Ett större kyrkorum fanns med på den ursprungliga ritningen, men det dröjde till 2005 innan centret fick sin stora kyrkobyggnad med klocktorn.

Motellet *Gyllene Ratten* var ett tydligt landmärke under många år. Det byggdes 1956 efter amerikansk modell och ansågs oerhört modernt och exklusivt. Hotellrummen låg i markplan och hade bilparkering med tak utanför varje. Alla rum hade dessutom en radio! En bensinmack låg intill. Motellet hade en utmärkt restaurang med uteservering på somrarna. Bakom motellet fanns också en campingplats som budgetalternativ.

Så länge gamla "Riksettan" (nuvarande E4) bara var en vanlig landsväg gick Gyllene Ratten bra, men när vägen byggdes ut till motorväg med åtta filer blev det för krångligt att komma dit. Motellet fick läggas ner och byggnaderna blev flyktingförläggning från 1989 tills de revs 2007. Sedan byggdes ett helt nytt bostadsområde med både bostadsrätter och hyreslägenheter.

Också andra nybyggnationer har kommit till. I slutet av 1960-talet byggdes ett stort område med kedjehus och parhus i den östra delen av Fruängen.

Några år senare byggdes ett stort hus, Ängshöjden, vid Gamla Södertäljevägen (vid platsen för det gamla torpet). Där drev Stockholms stad härbärgesverksamhet. Till en början var den för kvinnor men snart fick också män logera där. När Fruängsgården, med äldreboende och omsorgsverksamhet, byggdes intill på 1980-talet, avvecklades härbärgesverksamheten och Ängshöjden blev sedan en del av Fruängsgården.

Alldeles bredvid Fruängsgården byggdes flera hus 1985 och en ny gata fick namn efter Elsa Beskow.

Bakom husen vid Ellen Keys Gata ligger Kerstin Hesselgrens Park. Där finns sedan 1950-talet en lekpark, Vippan, med parklek, plaskdamm och ett särskilt inhägnat område för de minsta barnen. Lekplatsen drivs numera av Unga Örnar och har personal på plats alla vardagar och varannan söndag. Där anordnas olika aktiviteter, som grillning, loppis, klädbytdagar med mera.

Visste du detta

Under åren 1988-89 ägdes ett antal fastigheter vid Elin Wägners gata av Björn Borg Invest. Firman ansökte om att få döpa om gatan till Björn Borgs Gata, vilket staden lyckligtvis avslag.

Konsten i Fruängen

En neonskylt av en fyllig kvinna på Centrumhuset är symbolen för Fruängen. Efter invigningen den 1 oktober 1961 beskrevs hon i Dagens Nyheter som "en bastant kvinna, stadigt hållande en lyckoklöver i handen" (DN 19611002). Förutom som neonskylt fanns hon på den flagga som hissades.

Urklipp DN, 1 oktober 1961.

Ett annat konstverk vid torget ansluter till stadsdelens namn. *Fruarna* (Willy Gordon 1968). Två kvinnofigurer i brons står vid en liten vattenspegel.

På torget finns också en fontänskulptur (Bertil Jonsson 2005).

Tunnelbanans biljetthall har en stor glasmosaik, ett ansikte, mot rutig klinkerbakgrund. Andra ansikten följer på väggen utanför mot busstorget (*Människans livs ansikten* Fredrik Landegren 2005).

Detta var i stort sett hela konsten i Fruängen. Allt utfört av manliga konstnärer.

Inte förrän första advent 2013 fick en kvinnlig konstnär ta plats i det offentliga rummet. I nischen i Vårfrukyrkans klocktorn står en *Mariabild*, drygt en meter hög. Skulpturen är utförd av konstnären *Linda Shamma Örstrand* i nästan vit betong och gjutet slipat glas i färgen maria-blått. Den kan få ljus uppifrån och då lyser den blå glaskroppen upp genom en gloria av frostat glas.

Mariaskulpturen från sidan.

Skulpturen rakt framifrån.

Ungefär samtidigt byggdes ett nytt bostadsområde där motellet Gyllene Ratten legat. 2014 utsmyckade *AnnMari Brenckert* tolv entréer på Emilia Fogelklous Gata. Bilderna kan ses från gatan. Konstnären anknöt till det mytomspunna motellet med sina glada färger, kvinnor i getingmidja med böljande kjolar och bilar, både amerikanare med stora fenor och små renaultbilar.

Bilden här från en entré i kvarteret Ängl trumpeteten "*Hoppas han ser mig*" i baren på Gyllen ratten.

I anslutning till Fruängsgårdens Servicehus ligger vård- och omsorgsboendet Axgård. Där finns ett stort verk, *Dagbok* (2007), av *Humlan Lange*. 105 bilder är monterade på många stora skivor och berättar i nio kapitel om livet. Bilderna finns i entréer och korridorer men dem har allmänheten inte tillgång till.

Planer för framtiden

Det tog ungefär 10 år att bygga upp Fruängen, från 1953 när de första husen började växa fram till dess tunnelbanan kom 1964.

Från början fanns här bara flerfamiljshus. När de norra och sydvästra delarna byggdes till decennierna efter kom också en del radhus och liknande. Idag bor här närmare 10 000 personer i orten.

Nu planeras för ytterligare en expansion. När Spårväg Syd öppnas mellan Flemingsberg och Älvsjö kommer Fruängen med tunnelbana och många busslinjer att bli en viktig knutpunkt. Ungefär 1000 nya bostäder planeras. Hälften ska ligga vid centrum och den andra hälften på olika platser i stadsdelen. Planen är att Spårväg Syd ska vara klar 2034.

Återstår att se om expansionen resulterar i nya gator och vilka märkeskvinnor som då kommer att hedras.

Ada Nilssons Gata

vid gränsen till Huddinge kommun, söderut från Vantörsvägen och västerut från Gamla Södertäljevägen

ADA NILSSON, läkare, sexualupplysare, rösträttskämpe

Ada Nilsson (1872-1964) föddes på Toarps säteri i Västergötland. Hon var yngsta barnet till Albertina Hulander och Hans Petter Nilsson, en liberal och stark man på orten. När hon var 13 år dog fadern, modern gifte snart om sig och Ada flyttade till en moster i Stockholm. Där gick hon i en radikal flickskola, tog studenten och läste sedan medicin.

Som läkare (1900) skulle hon få ett sjukhusvikariat i Göteborg men erbjudandet drogs tillbaka. Ingen statlig tjänst till en kvinna! Tillsammans med några kollegor lobbade hon för lagändring och 1903 togs regeln bort. Men bara för ogifta kvinnor och inte för chefsbefattningar!

Ada Nilsson blev specialist inom gynekologi. Som sin stora förebild Karolina Widerström (se s. 20 f.), blev hon en uppskattad sexualupplysare. Hon stred för smärtfri förlossning och för lika rättigheter och villkor för barn oavsett om de var födda inom eller utom äktenskapet.

Under flera år var hon läkare på Ersta sjukhus. Hon var också skolläkare och företagsläkare. Dessutom drev hon egen praktik på Södermalm.

Ada Nilsson arbetade även politiskt. Tillsammans med en kollega startade hon den liberala föreningen Frisinnade kvinnor 1914 och arbetade intensivt för kvinnors rösträtt.

Hon tillhörde den spännande kretsen kring Fogelstad och var en av de fem grundarna av Kvinnliga medborgarskolan vid Fogelstad (1925). Hon blev ansvarig utgivare för tidningen Tidevarvet. Redaktionen låg i hennes hus på Triewaldsgränd 2 i Gamla Stan, *de fem fronternas hus* – för kvinnofrågan, fredsfrågan, befolkningsfrågan, jordfrågan och frågan om den liberala linjen.

Ada Nilsson hade breda intressen och en enorm arbetskapacitet. En uppräkningslista av alla hennes föreningsengagemang skulle ta en hel sida. Hon höll litterära och politiska sammankomster i sitt hem med radikala författare, konstnärer och politiker. Karin Boye, Moa Martinson, Karl Gerhard, Gustav Möller och många fler var där.

Fredsfrågan var ett viktigt arbetsfält. Hon engagerade sig för flyktingar, mot diskriminering av judar och protesterade mot de tyska soldattågen genom Sverige.

En nära vän var den fascinerande Alexandra Kollontaj, rysk bolsjevik och författare samt Sovjets ambassadör i Sverige 1930-1945. Vänskapen ledde till att Ada Nilsson bildade en vänförening mellan Sverige och Sovjetunionen. Ändå var Ada Nilsson livet ut en övertygad liberal.

Ada Nilsson hade flera djupa kärleksrelationer och beskrev sig själv som bisexuell. Hennes stora kärlek var Honorine Hermelin, rektor för Medborgarrättsskolan på Fogelstad. Deras kärlek gick över i livslång vänskap och det var hos henne, i Lilla Ulfåsa på Fogelstad, Ada Nilsson avled 91 år gammal.

Visste du detta?

1901 skulle Ada Nilsson få en underläkartjänst vid Erstakliniken men Medicinalstyrelsen ingrep. Ersta hade kontrakt med sjuåreförbundet (stuveriarbetarna) och sjuåarna var ökända för fylleri och slagsmål. De skulle vara alltför svårhanterliga för en kvinnlig läkare.

Till slut fick hon tjänsten. Och med sjuåarna hade Ada Nilsson de bästa kontakter – och hjälp på alla sätt med sin motorbåt.

Lästips

Kristina Lundgren, *Barrikaden valde mig: Ada Nilsson läkare i kvinnokampen* (2014)

Agnes Lagerstedts Gata

öster om Fruängens centrum, norrut från Fruängsgatan

AGNES LAGERSTEDT, folkskollärare, initiativtagare till skollovskolonier och Stockholms Arbetarehem

Agnes Lagerstedt (1850-1939) föddes i Askersund. Föräldrar var Sofia Julin och provinsialläkaren Jakob Lagerstedt.

Agnes Lagerstedt blev folkskollärare i Stockholm 1881 och arbetade på Ladugårdsgärdet (nuvarande Östermalm) 1883-1912. Här fick hon se fattigdom och elände som hon inte kunnat ana. De fattiga arbetarfamiljerna bodde i nedgångna och rivningsfärdiga hus. Barnen var bleka, undernärda och vanvårdade.

Sommarkolonier

Enligt historien anförtrodde sig en 7-årig pojke till henne om sina svåra hemförhållanden. I stället för att åka på semester startade Agnes Lagerstedt en insamling. Efter en månad hade hon tillräckligt med pengar för att kunna hyra en gård i Roslagen. Tillsammans med en kollega kunde hon ta med sig de mest behövande eleverna till frisk luft, stärkande bad och näringsrik mat. Den första skollovskolonin grundades härmed 1884.

Hennes positiva erfarenheter ledde till att Stockholms församlingar startade fler skollovskolonier. En centralstyrelse bildades där Agnes Lagerstedt blev ledamot. Hon var koloniföreståndare under åtta år.

Stockholms Arbetarehem

Under slutet av 1800-talet växte Stockholms befolkning och bostadsbristen var enorm. Fattiga redan trångbodda familjer tog inackorderingar för att kunna betala hyran. Systemet ledde ofta till stora hygieniska och moraliska missförhållanden.

1889 fick Agnes Lagerstedt ett stipendium och reste till London för att studera hjälpverksamheten i slumområdena. Det inspirerade henne att arbeta för bättre arbetarbostäder i Stockholm.

Hon erbjöds att vara vicevärd för några nedslitna hus med dåligt rykte på Nybergsgränd (nuvarande Nybergsgatan) på Östermalm. Husen ägdes av Stockholms stad. För att få egen erfarenhet av att bo i husen och lära känna hyresgästerna flyttade hon själv in i en av lägenheterna. Så startades hennes förbättringsarbete.

Hyresgästerna fick sänkta hyror men krävdes på punktlig betalning av hyran och städning av trapp och bostad. Inga bråk fick förekomma och systemet med inneboende förbjöds.

Medbestämmanderätt i gemensamma frågor skulle skapa trivsel och stärka sammanhållningen och olika aktiviteter ordnades för vuxna och barn. Lägenheterna bestod av enrummare med kök eller kokvrå eller bara med kachelugnsspis. I ett gatuhus fanns tvättstuga, bakugn, badrum och torrklosett.

Agnes Lagerstedt nådde på kort tid goda resultat och fick inflytelserika personer att teckna aktier i hyresbolaget. Hon bidrog till att lägga grunden till AB Stockholms Arbetarehem 1892 och fick en plats i styrelsen. 1893 stod fyra nya hus klara på Sibyllegatan och Jungfrugatan, 1897 ytterligare fyra. Hon fortsatte som vicevärd i ett av husen.

Agnes Lagerstedt beskrivs som lugn och viljestark även i problematiska situationer, varmt religiös, tillbakadragen och ödmjuk. Hon gifte sig aldrig.

Visste du detta?

Agnes Lagerstedt bodde ensam i sin vicevärdslägenhet utom första natten, då en väninna sov hos henne. Hon blev aldrig störd.

Lästips

[www.skbl.se/sv/artikel/Agnes Lagerstedt](http://www.skbl.se/sv/artikel/Agnes_Lagerstedt), Svenskt kvinnobiografiskt lexikon (artikel av Ann-Katrin Hatje)

Alva Myrdals Gata

i västra delen av Fruängen, norrut från Vantörsvägen

ALVA MYRDAL, socialpolitiker, statsråd, diplomat, nedrustningsexpert, författare

Alva Myrdal (1902-1986) växte upp i Eskilstuna som barn till Lova Jonsson och byggmästaren Albert Reimer. Fadern var socialist och modern liberal. Alva var medlem i SSU under tonåren. Trots moderns negativa inställning kämpade Alva sig till fortsatt utbildning efter handelsskolan.

När Alva var 17 år träffade hon den lovande studenten Gunnar Myrdal. Hon började studera på universitetet, de blev ett par och påbörjade en intensiv och intellektuell diskussion om samhällsproblem som fortsatte hela livet. De gifte sig 1924 och fick tre barn.

I början av 1930-talet blev Alva Myrdal medlem i socialdemokratiska arbetarpartiet och en radikal reformivrare på socialpolitikens område före och under andra världskriget.

Mellankrigstidens befolkningsminskning var ett problem i Sverige och hela Europa. Alva och Gunnar Myrdal gjorde en social analys av de demografiska förhållandena i Sverige och skrev debattboken *Kris i befolkningsfrågan* (1934).

Många av Alva Myrdals sociala reformförslag hade väckts av de frisinna kvinnorna i början av 1900-talet. Nu omsattes de i praktiska förslag. Kvinnor skulle ha flera barn och delta i yrkeslivet med hjälp av aktiv socialpolitik: barnens fostran skulle delas mellan föräldrar och förskolans utbildade barnpedagoger, kvinnan skulle avlastas arbete i hemmet genom till exempel kollektivhus, fri hälsovård för barn, barnbidrag, fria skolluncher, bostadsstöd. Barnafödandet skulle med dessa reformer öka och den ideala familjen skapas.

I *Stadsbarn* (1935) kritiserade Alva Myrdal rådande barnpedagogik. Hon blev en av initiativtagarna till *Socialpedagogiska seminariet* (idag förskollärautbildningen på universitetet) där utbildningen var baserad på modern barnpsykologi. Hon blev också seminariets första rektor.

Efter andra världskriget ägnade sig Alva Myrdal alltmer åt internationella frågor. 1949-1955 hade hon som första kvinna chefspositioner både inom FN och Unesco. 1955-1961 var hon Sveriges ambassadör i New Dehli. Hon var också FN-delegat samt svensk chefsdelegat vid nedrustningskonferensen i Genève 1962-73.

Åter i Sverige blev Alva Myrdal bland annat statsråd.

Hon var engagerad i nedrustningsfrågor och arbetade mot supermakternas kapprustning. I folkomröstningen 1980 tog hon ställning mot kärnkraft. För sitt arbete för fred fick Alva Myrdal Nobels fredspris 1982 (delat med Alfredo Garcia Robles).

Makarna Myrdals socialpolitik har påverkat den välfärdspolitik som utvecklades under 1900-talet. Den har ibland kritiserats för att vara social ingenjörskonst: praktiska förslag som inte förankrats i människors egna önskningar.

Förhållandet i den egna familjen var problematiskt med en ojämlig och slitig relation mellan makarna. Maken var dominant och våldsam. Barnen reagerade olika: döttrarna med förståelse men sonen närmast hatiskt, vilket framgår av de böcker alla tre skrivit om uppväxten.

Under sina sista år led Alva Myrdal av afasi. Hon dog 1986 och begravdes i Storkyrkan. Efter begravningen följde en stor fredsdemonstration till hennes minne.

Visste du detta?

Olof Palme talade på Alva Myrdals begravning. Sonen Jan valde att inte närvara.

Lästips

Yvonne Hirdman, *Det tänkande hjärtat. Bok om Alva Myrdal.* (2006).

Anna Sandströms Gata

i norra Fruängen, söderut från Elsa Brändströms Gata

ANNA SANDSTRÖM, lärare, skolföreståndare och reformpedagog

Anna Sandström (1854-1931) föddes i Stockholm och var dotter till Anna Hallström och lantmäterisekreterare Carl Sandström. När Anna var fyra år dog fadern hastigt i kolera. Modern stod ensam med sju barn utan försörjning. Anna placerades i en familj med kulturella intressen.

Efter två år på Statens normalskola för flickor i Stockholm började hon vid Högre Lärarinneseminariet, den enda formella vägen till högre utbildning för flickor på den tiden. Seminariets mål var att utbilda lärarinnor till de privata flickskolorna.

Efter examen arbetade Anna Sandström som lärare vid Åhlnska flickskolan. Hon var intresserad av pedagogiska frågor och blev mer och mer kritisk till det rådande skolsystemet. Hon ville skapa en ny pedagogik där teori och praktik gick samman.

I början av 1880-talet publicerade Anna Sandström sina första kritiska artiklar under pseudonymen *Uffe*. Den manliga signaturen var ett medvetet val för att få genomslag. Artiklarna väckte stor uppmärksamhet bland pedagoger och samlade de frisinnade krafterna inom alla skolformer.

Hon använde den prestige som signaturen Uffe och hans reformidéer hade fått. Utan att röja hemligheten fick Uffe fungera som symbol för en livaktig pedagogisk salong, Uffe-kretsen. Den träffades regelbundet och tog olika pedagogiska initiativ inom utbildningsområdet.

1883 startade Anna Sandström och en kollega den radikala tidskriften *Verdandi*. Uffe var ansvarig utgivare. Den blev ett viktigt forum för en

systemkritisk idédebatt om utbildningens roll i samhället. Efter några år framträdde Anna Sandström under eget namn. Verdandi utkom i 44 år och under lång tid med statsbidrag.

Anna Sandström grundade även en samskola utifrån Uffes pedagogik. Hennes önskan var att skolan skulle vara ett mönster för andra skolor. Efter 12 år måste den på grund av ekonomiska skäl återgå till att vara flickskola.

Hon grundade även ett högre lärarinneseminarium. Det blev en alternativ högskola för unga kvinnor och sammanlagt 500 lärarinnor utexaminerades.

De pedagogiska idéerna som prövats i privata flickskolan fick senare stor betydelse för den kommunala folkskolans undervisningsplan (1919) och för de statliga läroverken.

Anna Sandström fanns med i kretsen som startade *Fredrika Bremerförbundet* 1884 och skrev uppmärksammade artiklar i förbundets tidning *Dagny*.

1904 hyllades Anna Sandström med medaljen Illis Quorum med anledning av långvarig, nitisk och framgångsrik verksamhet för den kvinnliga ungdomens bildning.

Visste du detta?

När Anna Sandström var 75 år (1929) ansökte hon om statlig pension för sin långa verksamhet inom utbildningsområdet. Då hon inte varit statligt anställd avslogs ansökan. Riksdagen var rädd att fler som inte varit anställda i staten skulle söka. En privat insamling gjordes dock till hennes förmån.

Lästips

Annika Ullman, *Stiftarinnegenerationen: Sofi Almquist, Anna Sandström, Anna Ahlström* (2004)

Barbro Alving's Gata

i västra delen av Fruängen, söderut från Vantörsvägen

BARBRO ALVING, signaturen BANG, journalist och kåsör

Barbro Alving (1909-1987) föddes i Uppsala som dotter till författaren Fanny Lönn och språkforskaren lektor Hjalmar Alving.

20 år gammal började Barbro Alving som journalist på Stockholms Dagblad och arbetade sedan i veckotidningen Idun (båda nu nedlagda). 1934 kom hon till Dagens Nyheter och där växte hennes journalistiska storhet fram. Många av hennes reportage blev historiska. Från början av 1930-talet blev hon känd under signaturen Bang.

Vid Olympiska spelen i Berlin 1936 skickades Bang dit tillsammans med en traditionell sportreporter. Som ung kvinna, ointresserad av sport, gav hon helt nya infallsvinklar på olympiaden. Hennes rapporter har publicerats på nytt (*Dagbok från Berlinolympiaden* 2008).

Barbro Alving var en av de första kvinnliga krigskorrespondenterna och gjorde minnesvärda reportage från spanska inbördeskriget 1936. Uppdraget ansågs så farligt att Dagens Nyheter inte tog ansvar för resan – men bidrog med pengar. Andra lysande krigsreportage var från den tyska invasionen i Norge under andra världskriget (1940), Ungernrevolten och den invasion av Sovjet som följde (1956) samt från Praggvåren (1968).

1947 startade hon en reportageresa jorden runt, bland annat till Indien, Indonesien, Kina och Japan, där hon rapporterade från kärnvapenbombade Hiroshima. Resan skulle ta sex månader men blev dubbelt så lång.

Trots – eller tack vare – krigsreportagen var Barbro Alving pacifist. Hon hade påverkats av Elin Wägner (se s. 22 f). I mitten av 1950-talet vägrade hon att göra sin ”plikt” i civiltjänsten och dömdes till en månads fängelse. Det resulterade i boken *Dagbok från Långholmen* (1956, fängelset låg på Långholmen).

Som aktiv motståndare till ett svenskt atomvapen var Barbro Alving med om att bilda AMSA (Aktionsgruppen Mot Svensk Atombomb). Hennes uppfattning ledde till en konflikt med Dagens Nyheters chefredaktör Herbert Tingsten, som var en av landets mest inflytelserika förespråkare för svenskt kärnvapen. Barbro Alving lämnade tidningen efter 25 år, 1959. Hon blev då kolumnist i kvalitetstidningen *Vecko-Journalen*.

Att Barbro Alving utan att vara gift 1938 fick en dotter med konstnären Birger Lundquist väckte stort uppseende. Från 1940 och livet ut var hennes livskamrat Loyse Sjöcrona, i kåserierna kallad *Viran*.

Barbro Alving var humoristisk. Under signaturen *Kärningen mot strömmen* skrev hon roande och bitska kåserier. Så gott som årligen 1947-1970 kom en kåseribok.

Barbro Alvings stil är utsökt: lätt, osentimental, exakt och personlig. Men hennes eget liv var mer komplicerat. Hon lär ofta haft skrivkramp, som hon dödade med alkohol, var drabbad av självförakt och för stor självkritik. Hon var också en religiös sökare och blev med tiden katolik.

Bang har varit en förebild för många journalister. När till exempel studenter vid Stockholms universitet 1991 startade en feministisk kulturtidskrift fick den namnet *Bang*.

Visst du detta?

Barbro Alving bodde tillsammans med sin dotter och livskamraten Loyse Sjöcrona på Furusundsgatan på Gärdet i det som då var ett kollektivhus byggt av Yrkeskvinnors Klubb.

Lästips

Beata Arnborg, *Krig, kvinnor och Gud: en biografi om Barbro Alving* (2010)

Doktor Widerströms Gata

i västra delen av Fruängen, norrut från Fruängsgatan

KAROLINA WIDERSTRÖM, Sveriges första kvinnliga läkare, hedersdoktor i medicin, hälso- och sexualupplysare, organisatör av kvinnliga nätverk

1933 blev Karolina Widerström medicine hedersdoktor vid Karolinska Institutet.

Karolina Widerström (1856-1949) föddes i Helsingborg som enda barn till Olivia Dillén och Otto Widerström. Senare flyttade familjen till Stockholm. Fadern var fältskär (se s. 55), veterinär och gymnastiklärare. Också Karolina blev gymnastiklärare men tog sedan studenten och läste medicin.

31 år gammal blev Karolina Widerström Sveriges första legitimerade läkare efter specialistutbildning i gynekologi. Sjukhuskarriären var stängd, eftersom kvinnor inte kunde få statliga tjänster. I stället öppnade hon egen läkarmottagning 1889. Nästan 70 år gammal stängde hon den men fortsatte med utvalda patienter i sitt hem.

Folkbildningsarbete

Karolina Widerström gjorde otroligt mycket mer.

Hon drev folkbildning för bättre hälsa för kvinnor och barn. Bland annat introducerade hon sexualundervisning och hälsolära. 1907 hade nästan alla flickskolor i Stockholm detta på programmet och 1921 de flesta i landet (men inte pojkläroverk eller samskolor!).

Arbete mot veneriska sjukdomar var ett annat av hennes folkupplysningsområden. Hon föreläste för kvinnor i sexuella frågor. Öppna arrangemang var förbjudna så biljetterna måste förköpas. Hennes bok *Kvinnohygien. Om de veneriska sjukdomarna och deras bekämpande* (1899) kom ut i nya upplagor in på 1930-talet.

Till hennes folkbildning hörde propaganda för den så kallade reformdräkten, en ledig och bekväm klänning. Men dräkten slog aldrig igenom ens bland de radikala kvinnorna.

Kvinnliga nätverk

1906 tog Karolina Widerström och Ada Nilsson (se s. 10 f) initiativ till Kvinnliga läkares förening. 1910 -1918 var hon ordförande för Kvinnliga Akademikers Förening, som det nu heter, och från 1914 var hon med i den nystartade Föreningen frisinnade kvinnor (liberal). Hon arbetade för kvinnlig rösträtt bland annat som ordförande i Landsföreningen för kvinnors politiska rösträtt.

1924 grundade hon Svenska Kvinnors Centraförbund för fysisk kultur, också då med Ada Nilsson. Fysisk aktivitet och sport krävdes för att kvinnor skulle kunna klara sina uppgifter i det moderna samhället, ansåg de. Förbundet gick redan 1927 upp i Riksidrottsförbundet och fick en underordnad roll.

Politisk verksamhet

Redan som nybliven läkare arbetade Karolina Widerström för kvinnors rätt till läkartjänster.

I början av 1900-talet startade hennes kamp mot *reglementeringen*, att prostituerade kvinnor tvingades registrera sig och stå under läkarkontroll. Lagen avskaffades 1918.

Ett viktigt område för Karolina Widerström var barns och mödrars villkor: moderskapsbidrag när kvinnor förbjöds arbeta vid graviditet och barns börd, barnbidrag, fäderns skyldighet att betala underhåll för sina barn, arvsrätt för utomäktenskapliga barn (som de kallades då) med mera.

Visste du detta?

Karolina Widerström levde i 35 år tillsammans med skolledaren Maria Aspman (1865-1944). De bodde i en lägenhet på Fleminggatan 30 som testamenterades till Kvinnliga Akademikers Förening. Fortfarande används den vid föreningens möten.

Lästips

Ulrika Knutson, *Kvinnor på gränsen till genombrott: gruppporträtt av Tidevarvets kvinnor* (2004)

Elin Wagners Gata

från Fredrika Bremers Gata norrut in i Kerstin Hesselgrens Park

ELIN WÄGNER, författare, journalist, ledamot i Svenska Akademien

Elin Wägner (1882-1949) var dotter till prästdottern Anna Ekedahl och läroverksrektorn Sven Wägner. När Elin var tre år dog modern i samband med en förlossning. Några år senare gifte fadern om sig. Som tonåring bodde Elin med familjen i Helsingborg och gick i flickskola. Hon ville ta studenten för att studera vidare men pappa rektorn trodde inte på akademisk utbildning! Då hoppade Elin av skolan.

1901 blev hon recensent i Helsingborgs-Posten och två år senare anställdes hon som journalist. Hon flyttade till Stockholm och en kometkarriär startade. Bland annat blev hon medarbetare i Dagens Nyheter och debuterade med romanen *Norrullsligan*, om kvinnliga kontorister. Så följde *Pennskaftet* om rösträttsrörelsen. Båda böckerna blev stora försäljningsframgångar.

Elin Wägner engagerade sig tidigt i rörelsen för kvinnors politiska rösträtt. Hon skrev reportage om rösträttsrörelsen och gjorde intervjuer med ledande kvinnor.

1910 träffade Elin Wägner filosofen John Landquist. De blev blyxtförälskade och gifte sig. Redan 1913 var det slitningar mellan makarna men skilsmässan dröjde nära tio år.

1915 blev Elin Wägner författare på heltid – en mycket produktiv sådan. På 1910-talet började också hennes stora engagemang i fredsfrågan. Både där och ifråga om kvinnors rättigheter och möjligheter var hon påverkad av Ellen Key men invände ofta mot hennes tankar (se s. 28 f).

Elin Wägner tillhörde kretsen kring tidskriften Tidevarvet och Fogelstadsgruppen. Idén till Tidevarvet var framför allt hennes medan Elisabeth Tamm finansierade den. Tidskriften skulle vara en samhällsaktuell tidskrift för kvinnor utan hem- och pysselfrågor.

1920-talet blev omvälvande. Elin Wägner återgick delvis till journalistiken när hon blev Tidevarvets redaktör. När hennes bror avled tog hon hand om sin brorson. Hon lät bygga det vackra *Lilla Björka* i Småland. Till en början var det hennes fritidsställe. Senare flyttade hon dit med fostersonen. Jordbruket var ekologiskt: jorden, freden och kvinnosaken hängde alltid ihop i både hennes tänkande och praktiska liv.

I mitten av 1920-talet blev Elin Wägner åter blixtförälskad. Nu i författaren Sigfrid Siwertz. Förhållandet varade bara två år men båda fick inspiration till flera romaner.

På 1930-talet påverkades Elin Wägner djupt av tankar på en forntida modersrätt och bortträngd kvinnohistoria. I bland annat *Tusen år i Småland* levandegör hon myter om kvinnors makt och inflytande i Småland under förhistorisk tid och berättar om betydelsefulla kvinnor från senare tider.

1941 kom debattboken *Väckarklocka*. Titeln har blivit ett begrepp i vårt dagliga språk. För fred krävs ett samhälle präglat av jämlikhet mellan kvinnor och män. Kvinnors erfarenheter måste uppvärderas och tas tillvara och rovdriften på naturen måste upphöra, enligt Elin Wagners ekofeministiska uppfattning.

1944 invaldes Elin Wägner i Svenska Akademien som den andra kvinnan, efter Selma Lagerlöf.

Visste du detta?

Elin Wägner var med om att starta hembygdsföreningen i Bergs socken men var inte helt populär i sin småländska hembygd. På kaffekalasen kunde det bli tyst. Ingen vågade berätta eller "skvallra" när hon var med. Risken var stor att det sedan dök upp i hennes romaner!

Lästips

Ulla Isaksson & Erik Hjalmar Linder, *Elin Wägner – en biografi* (2003 nyutgåva)

Elisabeth Tamms Gata

i västra delen av Fruängen, från Vantörsvägen

ELISABETH TAMM, godsägare, en av den svenska feminismens och kvinnorörelsens förgrundsgestalter, politiker

Elisabeth Tamm (1880-1958) var dotter till friherrinnan Emma Åkerhielm af Margrethelund och godsägaren, ryttmästare August Tamm. Hon levde hela sitt liv på det sörmländska godset *Fogelstad*. Som barn undervisades hon i hemmet av guvernant och som ung följde hon en del föreläsningar vid Uppsala universitet.

När Elisabeth Tamm var 25 år avled fadern och hon övertog godset. På den tiden låg inkomst och innehav av egendom till grund för kommunal rösträtt och valbarhet. Ju rikare desto fler röster. Detta gällde också ogifta kvinnor. Elisabeth Tamm hade säkert flest röster i sin kommun och blev vice ordförande i kommunalstämman i Julita (1913). Som första kvinna i Sverige utsågs hon sedan till ordförande i kommunalnämnden (1916-1920). Hon fick också tunga uppdrag i landstinget i Sörmlands län (1919-1930).

1922, när kvinnlig rösträtt införts, var Elisabeth Tamm en av de fem kvinnor som kom in i riksdagen (jfr Kerstin Hesselgren s. 54 f). Hon satt i andra kammaren under två år som "frisinnad vilde" (liberal).

Utan Elisabeth Tamm hade aldrig *Kvinnliga Medborgarskolan på Fogelstad* funnits och då inte heller en av de mest spännande kvinnogrupperna under 1900-talet. Hon tog initiativ till skolan och blev ordförande. Elisabeth Tamm stod för de flesta kostnaderna och kursavgifterna blev låga. Dessutom gav hon stipendier. Därför fanns många arbetarkvinnor bland de flera tusen kvinnor som studerat på Fogelstad.

Elisabeth Tamm skötte godset själv till de andra godsägarnas förskräckelse. Driften utgick från ekologiska tankar. Hon föredrog hästar framför traktorer och avstod från konstgödsel. Hennes synsätt kom fram i den bok hon skrev tillsammans med Elin Wägner *Fred med jorden* (1940).

”Stora huset” på Fogelstad på 1920-talet.

Som alla Fogelstadkvinnorna arbetade Elisabeth Tamm aktivt för freden och under andra världskriget fick många flyktingar bo på hennes gods.

Elisabeth Tamm har beskrivits som motsatsernas kvinna: stark och svag, sjuklig och handlingskraftig, omtänksam och despotisk, djärv och konventionell, på ett plan konservativ med en närmast feodal livssyn, på ett annat mycket radikal. (Ulrika Knutson)

”Fröken Tamms” stora kärlek var Kvinnliga medborgaskolans rektor Honorine Hermelin (jfr Ada Nilsson s. 11). En tid hade hon en relation, kallad trillinglek, med både Honorine Hermelin och Ada Nilsson. När Honorine Hermelin på 1940-talet gifte sig fick Elisabeth Tamm svåra svartsjukeattacker. Efter mindre än ett år blev Honorine änka och återvände till Fogelstad och Elisabeth Tamm.

1954 upphörde Medborgarskolan på Fogelstad och fyra år senare avled Elisabeth Tamm.

Visste du detta?

Elisabeth Tamm anställde ingen förvaltare. Det arbetet skötte hon själv. Ladugårdsförmän och helst också lagårdskarlar och drängar skulle vara kvinnor men inomhus, i *Stora huset*, ville hon ha manliga betjänter.

Lästips

Hjördis Levin, *En radikal herrgårdsfröken, Elisabeth Tamm på Fogelstad* (2003)

Ellen Fries Gata

i norra Fruängen, söderut från Elsa Brändströms Gata mot Kerstin Hesselgrens Park

ELLEN FRIES, Sveriges första disputerade kvinna, historiker, lärare

Ellen Fries (1855-1900) växte upp i Stockholm som dotter till Beata Maria Borgström och den mycket historieintresserade översten Patrik Constantin Fries. Hon bodde hela livet hos sina föräldrar.

Som liten undervisade modern henne, som tonåring började hon i de så kallade högre klasserna i Åhliniska flickskolan och tog studenten vid Wallinska flickskolan. Efter studenten åkte hon på bildningsresor i Europa och undervisade en tid vid Åhliniska flickskolan.

1877 skrevs hon in vid Uppsala universitet. Studierna avslutades med att hon som första kvinna tog en doktorsgrad.

1883 promoverades hon till filosofie doktor efter att ha skrivit en avhandling i historia, *Bidrag till kännedomen om Sveriges och Nederländernas diplomatiska förbindelser under Karl X Gustafs regering*.

Uppsalatiden var tung för Ellen Fries. Hon skrev själv att hon varit mycket ensam, mycket oförstådd.

Som kvinna var Ellen Fries utestängd från fortsatt forskarkarriär vid universitetet och återvände som lärare till sina gamla skolor i Stockholm, Wallinska och Åhliniska. När Åhliniska inrättade gymnasium (skolgång fram till studentexamen) var hon med i det arbetet och blev studierektor.

Efter disputationen publicerade Ellen Fries några vetenskapliga uppsatser och ännu fler populärvetenskapliga. Bland de mest lästa var böckerna om *Den svenska odlingens stormän: lefnadsteckningar för skola och hem*, där forskare som Polhem, Linné med flera beskrevs samt *Märkvärdiga qvinnor*, till exempel Ebba Brahe, drottning Kristina och författarna Hedvig Charlotta Nordenflycht, Anna Maria Lenngren och Fredrika Bremer.

1908, åtta år efter Ellen Fries död, flyttade Åhlnska skolan till Dalagatan 16-18. Där ligger nu Lilla Adolf Fredriks skola och där finns fortfarande detta vackra smidesräcke med skolans monogram.

Ellen Fries tillhörde de progressiva kvinnoaktivisterna i slutet av 1800-talet. Hon var en av grundarna av Fredrika-Bremer-förbundet (1884), den viktigaste svenska kvinnoorganisationen. Hon deltog i flera andra föreningar och bidrog också med artiklar i de olika tidskrifter för kvinnor som växte fram vid den här tiden.

Bara 44 år gammal avled Ellen Fries i blindtarmsinflammation.

Visste du detta?

I ett tal vid Ellen Fries promotionsmiddag (1883) framförde en professor förhoppningen, att hon skulle vara *ej blott den första svenska kvinnliga doktorn, utan också den sista.*

Lästips

www.skbl.se/sv/artikel/EllenFries, Svenskt kvinnobiografiskt lexikon (artikel av Ann-Sofie Ohlander)

Ellen Keys Gata

från Elsa Brändströms Gata söderut förbi Fruängens centrum och vidare över Fruängsgatan

ELLEN KEY, världsberömd författare, tänkare

Ellen Key centralgestalt i Hanna Paulis målning *Vännerna* jfr s. 43

Ellen Key (1849-1928) föddes på ett gods utanför Västervik som äldsta barnet till grevinnan Sofia Posse och riksdagsmannen Emil Key. Hon undervisades först i hemmet, därefter i en flickskola i Stockholm. På egen hand skaffade hon sig sedan en omfattande bildning.

Under riksdagsperioderna bodde fadern i Stockholm och Ellen Key blev som tonåring hans sekreterare och värdinna.

1878 grundade hon en flickskola tillsammans med skolpionjären Anna Wittlock och var lärare där men också uppskattad, ibland kontroversiell, föreläsare bland annat på Stockholms Arbetareinstitut och i Föreningen Verdandi.

Ellen Key var engagerad i rösträttsrörelsen och för kvinnors rättigheter, stödde fredsrörelsen och önskade ekonomisk utjämning. Från år 1900 ägnade hon sig helt åt sitt författarskap och blev en av Sveriges mest översatta. *Barnets Århundrade* har översatts till minst 13 språk. Där avfärdade hon den auktoritära skolan och krävde barns rättigheter: barnet, inte föräldraskapet, skulle stå i fokus.

I början av 1900-talet reste hon på föreläsningsturnéer i Europa och kunde ha mer än tusen åhörare. Hon är en av få svenska intellektuella som slagit igenom internationellt.

I sitt tänkande arbetade Ellen Key ut ett helt system som omfattade nästan allt i livet, kärlek, sexualitet, politik, religion, konst, barnuppfostran, inredning, städning. Där fanns inga motsättningar mellan kropp och själ

eller politik och estetik. Hennes tänkande kritiserades av konservativa som såg henne som socialist, kristendomsfientlig och ungdomens förförare.

Också från motsatt håll kritiserades hon. Den radikale August Strindberg hatade henne och tecknade en nidsbild av henne. Fredrika Bremer-förbundets kvinnor tog avstånd från hennes idéer om den erotiska kärlekens frigörande kraft och kritiken av äktenskap utan kärlek. De uppfattade henne som familjefientlig och sedeslös.

Dagens feminister har haft svårt för Ellen Keys idéer om moderlighet, kvinnors omvårdande förmåga och kvinnors och mäns olika begåvningar. Hon har dömts ut som *särartsfeminist*. I hennes filosofiska system ledde kvinnors och mäns olika roller till en harmonisk helhet och motsättningen likhet/särart fanns inte på hennes tid.

När Ellen Key var 60 år lät hon bygga *Strand*, en herrgårdsliknande villa vid Vättern. Där skulle hon förverkliga idealet *Skönhet för alla* (titeln på en bok 1899). Idag är *Strand* byggnadsminne, öppet för besök. Genom stipendier kan kvinnor bo där kortare perioder.

Visste du detta?

En morgon 1925 kom en grupp flickor till *Strand*. De ville se den berömda författarbostaden. Ellen Key ville inte släppa in dem men då hennes sanktbernhardshund bet en av flickorna fick de gå in i hallen och hushållerskan Malin tog hand om skadan. På dåligt humör kom Ellen Key själv ner i hallen och uppmanade en av dem "Knäpp min underkjol". Flickan som fick uppdraget blev senare känd som Astrid Lindgren.

I Astrid Lindgrens *Vi på Saltkråkan* finns en sanktbernhardshund och storasystemen Malin. Det hade inget att göra med besöket på *Strand*, ansåg Astrid Lindgren. Däremot hade hon sett tänkespråket *Denna dagen ett liv* och det dök upp i boken.

Lästips

Ronny Ambjörnsson, *Ellen Key: en europeisk intellektuell* (2012)

Elsa Beskows Gata

från Vantörsvägen söderut i riktning mot Mickelsbergsvägen

ELSA BESKOW, barnboksförfattare, bildkonstnär, illustratör

Elsa Beskow (1874-1953) föddes i Stockholm. Modern Augusta Fahlstedt var lärarinna. Fadern Bernt Maartman kom från Norge och var grosshandlare. När Elsa var 15 år dog fadern och modern stod ensam med sex barn att försörja. De flyttade till moderns ogifta syskon Berta, Amalia och Eugene, alla kulturellt intresserade och engagerade i den växande kvinnorörelsen. Moster Amalia var reformpedagog och 1880-talsförfattare.

Elsa gick i Withlockska samskolan och sedan på Tekniska skolans högre konstindustriella avdelning (nu Konstfack) för att bli teckningslärare. En tid var hon teckningslärare på sin gamla skola, Whitlockska samskolan.

1897 gifte hon sig med Natanael Beskow. Också han studerade konst men ändrade inriktning till teologi och socialt arbete. Han var med och grundade Birkagården, Sveriges första hemgård (aktivitetshus), där snart en folkhögskola startade.

Som många radikala intellektuella vid de här tiden flyttade paret till en villa med stor trädgård i Djursholm. De fick sex söner, en dog i en olyckshändelse. Barnen och syskonen inspirerade Elsa Beskow till figurerna och äventyren i hennes böcker. Trädgården med alla slags blommor och växter personifierades i hennes sagor.

Elsa Beskow debuterade med *Sagan om den lilla lilla gumman* som grundade sig på en folksaga som hennes mor berättat. I den förekom inga barn, men det gör det i allt hon skrev senare. Stilen är lätt med en skarp blick för detaljer, speciellt när det gäller djur och växter.

Hennes genombrott kom 1901 med *Puttes äventyr i blåbärsskogen*. Den förminskningsteknik hon använder i många av sina böcker förstärker verkligheten. Blåbärriset blir som en exotisk skog, levande och hemtrevlig.

1918 kom första boken om *Tant Brun, tant Grön och tant Gredelin*, en skildring av livet i en stor familj i en idyllisk småstad några decennier tillbaka. Tanterna känns igen i Elsa Beskows mostrar och farbror Blå i hennes morbror. Serien avslutades med *Petter och Lottas jul* 1947.

Elsa Beskow illustrerade många sångböcker. Den mest kända är *Nu ska vi sjunga* (1943). Under 1930-talet medverkade hon i den svenska skolans nya läsebok *Vill du läsa?*

Elsa Beskow var framgångsrik och rörde sig i Stockholms frisinna och intellektuella kretsar. Hon deltog i det sociala arbetet på Birkagården. I *Blomsterfesten i täppan* (1914) pläderar hon för yttrandefrihet för alla och målar en gravid Fru Kastanjeblom. Det var chockerande för på den tiden skulle det inte synas på en borgerlig kvinna att hon var gravid.

1958 instiftades Elsa Beskow-plaketten. Totalt gav Elsa Beskow ut ett 40-tal böcker, som översattes till 14 språk. Tillsammans med Selma Lagerlöf var hon på sin tid den mest översatta svenska författaren.

Illustration ur *Tomtebobarnen* (1910)
Copyright ElsaBeskow

Visste du detta?

Elsa Beskow satt modell för en Psykeskulptur med moster Amalia som förkläde. Det blev början till äktenskapet med konstnären!

Lästips

Margareta Sjögren, *Elsa Beskow och hennes värld* (1983)

Elsa Borgs Gata

i sydöstra delen av Fruängen, från Fruängsgatan parallellt med Mickelsbergsvägen

ELSA BORG, pedagog, ledare för ett omfattande kristet, socialt arbete i Stockholm, skriftställare

Elsa Borg (1826-1909) föddes i ett prästhem utanför Västerås. När hon var fyra år avled modern och när hon var 11 också fadern. Åren mellan 10 och 16 var hon inackorderad i en flickpension i Västerås och blev sedan guvernant för sin halvsysters barn.

Tolv år senare, i mitten av 1850-talet, flyttade systemen med sin familj. Elsa råkade in i en kris som ledde till en religiös upplevelse. Hon kom i kontakt med ett starkt religiöst lärarinneseminarium i Västerås. Det var samtidigt präglat av pedagogiskt nytänkande.

Vid den här tiden växte de så kallade väckelserörelserna fram. Religiösa upplevelser *väckte* människor. De fick förlåtelse för sina synder och blev räddade, frälsta. Väckelserörelserna ändrade den religiösa kartan och olika frikyrkor grundades. Många frälsta ville föra ut sin tro, missionera. Det syndiga Sverige var ett missionsfält (inre missionen). Icke kristna länder var ett annat (yttre missionen). Elsa Borg blev en del av denna rörelse.

1859 öppnades en kristen flickskola i Gävle och Elsa Borg blev föreståndare. Efter 15 år var hon utbränd, som vi skulle säga idag. Då var hon 50 år och lämnade Gävle.

Hon vilade inte länge. Med ofattbar energi drev hon sedan livet ut socialt arbete på kristen grund. Hon utsågs att leda *Missionen på Vita Bergen i Stockholm* och ett bibelkvinnohem efter engelsk förebild öppnades 1876. Kvinnor, ofta ur mer välbeställda familjer, fick lära sig att vårda fattiga och

sjuka och inte minst att "sprida bibelord" till dem. Bibelkvinnohemmet, som låg i anslutning till det då extremt fattiga Vita Bergenområdet (på nuvarande Skånegatan), öppnades för traktens folk.

Den skriande fattigdomen kom att kräva allt större insatser. 1879 startades ett skyddshem för prostituerade kvinnor, "fallna medsystrar". Det inrymdes i Groens malmgård på nuvarande Malmgårdsvägen på Södermalm. Två år senare kom det första barnhemmet. Det följdes av flera. Elsa Borg utvecklade en hel koncern för missionerande och socialt arbete.

Stockholms stads fattignämnd gav mindre bidrag till verksamheten, förmögna människor desto mer. Elsa Borg skaffade också inkomster genom trädgårdsarbete, tvätterier och filttillverkning där bibelkvinnor och de som bodde på hemmen arbetade.

En annan gren av Elsa Borgs missionerande arbete var *Trons Hvila – Fridshälsning från Hvita Bergen*, en tidning hon startade 1885 och var redaktör för till sin död.

När Elsa Borg avled 1909 hade Sofia kyrka just blivit klar. Hela kyrkan fylldes vid hennes begravningstjänst.

Elsa Borg har fått minnesmärken i Vita Bergen:

1933 ett magnoliaträd i Vita Bergen helt nära Groens malmgård;

1970 skulpturen av Astrid Rietz *Undret* (kallas ofta Skvallertanterna) vid Sofia kyrka som minne av Elsa Borg och hennes bibelkvinnor;

1972 bronsskulpturen av Astri Taube under magnoliaträdet, *Vita bergens drottning*, Elsa Borg med två barn.

Visste du detta?

Den koncern för socialt arbete som Elsa Borg ledde hade ingen styrelse. Hon ansåg att en styrelse skulle "hindra Gud att styra" verksamheten. Säkert trodde hon på direktkontakt med sin Herre Gud.

Lästips

Monica Eriksson, *I Vita bergen med Elsa Borg*
(1993. Digitaliserat, Stockholmskällan)

Elsa Brändströms Gata

från Fruängens norra gräns parallellt med Södertäljevägen, svänger sedan söderut mot västra sidan av Fruängens centrum

ELSA BRÄNDSTRÖM, *Sibiriens ängel*, krigssjuksköterska, humanitärt verksam

Elsa Brändström (1888-1948) föddes i S:t Peterburg i Ryssland som dotter till Anna Eschelsson och militärattachén, general Edvard Brändström. När hon var tre år återvände familjen till Sverige och Elsa växte upp i Linköping. 1906-1908 utbildades hon vid Anna Sandströms högre lärarinneseminarium i Stockholm (se s. 17), När fadern blivit ambassadör i S:t Peterburg flyttade hon dit och när modern avlidit 1913 blev hon ambassadens värdinna och första dam.

Elsa Brändströms luxuösa liv förändrades i grunden när första världskriget utbröt. Hon blev krigssjuksköterska, engagerades av Röda Korset och kom att arbeta bland krigsfångarna i Sibirien. Bland annat hjälpte hon till vid utväxling av svårt skadade tyska krigsfångar. Hon följde dem hem från Sibirien och efter den tiden ärades hon som Sibiriens ängel.

Under arbetet fick hon fläcktyfus och var nära döden. Också i samband med oktoberrevolutionen i Ryssland 1917 var hon nära döden när hon hotades med arkebusering.

I flera år levde Elsa Brändström i Tyskland och arbetade på många sätt med stöd till krigsfångar och barn som drabbats av kriget. 1929 gifte hon sig med den tyske professorn Ulrich och 44 år gammal fick hon en dotter.

En tid efter Hitlers maktövertagande emigrerade familjen till USA. Där fortsatte Elsa Brändström sitt humanitära arbete.

Under andra världskriget arbetade hon för att fler flyktingar skulle tas emot i USA men mötte kraftigt motstånd. Hon gav sig ut på en stor föreläsningsturné för att få fram stöd till Sveriges krigsdrabbade grannländer, Norge, Finland och Danmark. I krigets slutskede besökte hon Sverige och reste landet runt och föreläste. Då hade hon redan insjuknat i bröstcancer. Hon avled inom några år. Hennes aska fördes till Sverige och hon är begravd på Norra Kyrkogården i Stockholm.

Elsa Brändström levde bara 17 år i Sverige och 10 av dem i Linköping.

Visste du detta?

När Hitler tagit makten i Tyskland ville han att den berömda Elsa Brändström skulle samarbeta med honom och begärde att få möta henne. Hennes svarstelegram var kort:

"NEIN. ELSA BRÄNDSTRÖM ULRICH"

Strax därefter flyttade familjen till USA.

Lästips

Elsa Björkman-Goldschmidt, *Elsa Brändström* (1969)

Emilia Fogelklous Gata

i västra delen av Fruängen, söderut från Vantörsvägen, fortsättning på Alva Myrdals Gata

EMILIA FOGELKLOU, Sveriges första kvinnliga teologie kandidat, lärare, föreläsare, författare

Emilia Fogelklou (1878-1972), var dotter till den skånska lantbrukardottern Maria Persson och häradsskrivaren i Simrishamn Johan Fredrik Fogelklou. Den begåvade Emilia började redan som femåring att undervisas av guvernant i hemmet.

Under studierna vid Högre Lärarinneseminarier i Göteborg drabbades Emilia Fogelklou av en stark gudsupplevelse. "Det tomma skalet liksom brast" och hon befann sig i en strålande ljus verklighet (1902).

Efter några års lärararbete började hon åter studera. På bara tre år blev hon både filosofie kandidat och, som första kvinna i Sverige, teologie kandidat (1909). Sedan blev hon åter lärare, bland annat på Birkagårdens folkhögskola. Där arbetade hon med de då fattiga invånarna i Birkastan (jfr. s. 30). Samtidigt var hon skribent.

Julafton 1914 fick Emilia Fogelklou ett brev från kulturgeografen Arnold Norlind med utkast till hans översättning av Dantes *Den gudomliga komedin*. Under flera år brevväxlade dessa två högt bildade och fromma personer. När de möttes 1921 hade de blivit djupt förälskade i varandra. De gifte sig när Emilia Fogelklou var 44 år och Arnold Norlind 39 och allvarligt sjuk i tbc. Hon hade då lämnat lärartjänsten och var författare och föreläsare på heltid. 1929 dog Arnold Norlind.

Emilia Fogelklou blev kväkare och tillhörde grundarna av *Vännernas samfund i Sverige* 1935. Kväkarna är en religiös, mystisk, pacifistisk rörelse utan präster och gudstjänster men med en tyst andaktsgemenskap. Hon tillhörde också kretsen kring Fogelstad och var nära vän till Elin Wägner (se s. 22 f). I likhet med Wägner strävade hon efter en fredlig, jämlik värld bortom den manliga våldskulturen. Redan 1915 var hon med på Kvinnornas fredsmöte i Haag.

1919 kom *Birgitta*, en nytänkande bok som påverkade forskningen om helgonet Birgitta. Hennes religionsvetenskapliga arbeten hade ofta nya grepp och tolkningar. Ibland ansågs de "farliga".

När denna lärda kvinna 1938 sökte en professur i religionshistoria blev hon inkompetensförklarad. Det var ett hårt slag för hennes självkänsla och fick också ekonomiska konsekvenser med färre föreläsningssupdrag. Att hon 1941 blev hedersdoktor vid Uppsala universitet kunde inte helt upprätta henne.

Publicisten Emilia Fogelklou gav ut över 30 böcker, från religion och religionshistoria till psykologi och samhällsvetenskap men också religiösa betraktelseböcker. Mest lästa blev hennes självbiografiska arbeten, *Arnold* (1944), *Barhuvad* (1950) och *Resfärdig* (1954).

Visste du detta?

Arnold var en kärleksbok om maken och deras relation (senaste upplagan 2009).

Vissa, som författarna Gunnel Vallquist och Sven Lindqvist, såg den som en av 1900-talets främsta kärleksskildringar. Den har beskrivits som "humoristisk, öm och rak, utan sentimentalitet" (Ulrika Knutson).

Andra har talat om "två osannolika figurer ur verkligheten" (författaren Gun Britt Sundström) och har fått "andnöd" av deras esoteriska förhållande (litteraturvetaren och debattören Nina Björk).

Lästips

Emilia Fogelklou, *Sökare, stigfinnare och gränsöverskridare. Texter i urval och med introduktion av Ulrika Knutson* (2009)

Eva Bonniers Gata

nordväst från Elsa Brändströms Gata, nära Fruängens centrum

EVA BONNIER, konstnär och mecenat

Eva Bonnier (1857-1909) föddes i Stockholm som dotter till Betty Rubensson och bokförläggare Albert Bonnier. Modern var psykiskt sjuk och ofta på sjukhus. Familjens hushållerska blev den fasta punkten för Eva. Ett porträtt av henne räknas som ett av Eva Bonniers främsta verk.

Som 14-åring började Eva sina konststudier hos porträtt-och- genremålaren Arvid Gottfrid Virgin. 1878 antogs hon till Kungliga Konsthögskolans fruntimmersavdelning.

Eva Bonnier åkte tillsammans med sin kusin Hanna Hirsch (gift Pauli) till Paris 1883 (se s. 42). Där studerade hon vid Académie Colarossi. Under 1880-talet fanns bland de nordiska konstnärerna i Paris ett hundratal kvinnor, förutom Eva Bonnier bland andra Julia Beck, Karin Bergöö och Jenny Nyström.

Eva Bonnier var engagerad i Opponentrörelsen, en grupp konstnärer som 1885 ställde krav till Konstakademien om modernisering och reformering av konstutbildningen. Kraven avvisades och Konstnärsförbundet bildades, där Eva Bonnier kom att sitta i styrelsen.

Åren i Paris var viktiga och produktiva. Eva Bonnier gjorde koloristiskt betydande verk. 1887 antogs hon till Parissalongen. 1889 och 1890 visades hennes verk på Världsutställningen.

Eva Bonnier ägnade sig mest åt ateljémotiv och porträtt. Hon avbildade ofta kvinnor sysselsatta med till exempel handarbete. Yrkesarbetande kvinnor var sällsynta. Ett undantag är Eva Bonniers *Sömmerskorna* från 1887.

I Paris träffade Eva Bonnier skulptören Per Hasselberg och de förlovade sig. Det var ett ojämlikt förhållande med många besvikelser. Förlovningen bröts och hon blev djupt deprimerad. 1894 dog Per Hasselberg i sviterna efter syfilis. Han efterlämnade dottern Julia, som han fått tillsammans med den 15-åriga modellen till skulpturen *Näckrosen*. Eva Bonnier adopterade flickan, som fick stor betydelse i hennes liv. Ett av hennes sista porträtt är av Julia.

Åter i Sverige 1889 ägnade sig Eva Bonnier mest åt att måla beställningsporträtt. Så småningom övergick hon till ett omfattande mecenatskap. Hon hjälpte andra konstnärer och inrättade en fond med uppgift att försköna Stockholm. Vid Eva Bonniers död 1909 instiftades Eva Bonniers donationsfond som fick en stor del av arvet.

Eva Bonnier verkar i stort sett ha varit bortglömd som konstnär under nästan hela 1900-talet. Det är något hon delar med många kvinnor i sin konstnärsgeneration.

Som dotter i en förmögen familj behövde Eva Bonnier inte leva på sin konst. Hon sålde nästan ingenting. De flesta av hennes verk finns i Bonniers porträttsamling på Nedre Manilla på Djurgården eller hos enskilda familjemedlemmar.

Visste du detta?

Eva Bonnier dog när hon var 51 år. Hon föll ut genom ett hotellfönster i Köpenhamn. Många har tolkat det som självmord medan andra tror att det var en tragisk olyckshändelse.

Lästips

Görel Cavalli-Björkman, *Eva Bonnier – ett konstnärsliv* (2013)

Fredrika Bremers Gata

från Elsa Brändströms Gata i norr mot Mickelsbergsvägen, fortsätter i Elsa Borgs Gata

FREDRIKA BREMER, världsberömd författare, kvinno-
rörelsens pionjär i Sverige

Fredrika Bremer målad av Johan Gustaf Sandberg 1843. Då hade hon blivit myndig efter kungligt beslut.

Fredrika Bremer (1801-1865), var näst äldst av sju syskon och föddes i Åbo, då en del av Sverige. Hon var dotter till Birgitta Hollström och den rike företagaren Carl Fredric Bremer. Efter några år flyttade familjen till en stor paradsvåning i Stockholm och Årsta slott i Österhaninge.

Fadern var auktoritär med ojämnt humör och modern en societetsdam som inriktade sin strikta uppfostran av döttrarna på förnäma giftermål. Fredrikas liv i Stockholm var mycket begränsat men på Årsta accepterades hennes livlighet något mer.

1821 startade familjen en bildningsresa som varade nära två år. Barnen skulle få lära sig språk och möta den europeiska kulturen. Med betjänt reste familjen genom Europa i två ekipage, täckvagnar dragna av fyra hästar.

Den litterära debuten skedde med *Teckningar utur hvardagslivet* (1828-1831). Där ingick bland annat romanen *Familjen H****. Den belönades 1831 med Svenska Akademiens guldmedalj. Numera anses den som den första moderna, borgerliga romanen.

Under 1830-talet blev Fredrika Bremer en populär författare med romaner som *Presidentens döttrar*, *Grannarne* och *Hemmet*. De översattes till flera språk och hon blev en internationell berömdhet.

I alla romanerna behandlas döttrars beroendeställning och ekonomiska utsatthet i den patriarkala familjen. Problemen var självupplevda: som kvinna

var Fredrika Bremer omyndig. När fadern dog blev en bror hennes förmyndare. Vid broderns död framkom att han förslösat det hon ägde. Fredrika Bremer blev myndig genom Kungligt Beslut 1840 efter egen ansökan.

1849-51 reste Fredrika Bremer till den så kallade Nya världen – Nordamerika och Kuba. Hon besökte olika religiösa miljöer, mötte presidenten, kvinnor i den moderna kvinnorörelsen, författare, fattiga människor och till och med slavar.

Åter i Sverige arbetade hon med sin stora idéroman *Hertha eller en själs historia* (1856). Vid den tiden var diskussionen om ogifta kvinnors rätt till myndighet intensiv och romanen blev ett starkt inlägg i den infekterade debatten.

Romanen innehåller också ett utbildningsprogram: Huvudpersonen Hertha startar en skola där hon vill ha kvinnohistoria som undervisningsämne och kämpar för daghem.

När *Hertha* kom ut hade Fredrika Bremer lämnat Sverige. Med rätta var hon rädd för reaktionerna. Denna gång gick resan genom Europa, till dåvarande Palestina och vidare till bland annat Turkiet. Hon ville studera möjligheterna för en framtidskyrka där olika religioner och moralsystem kunde samsas. Men studierna gällde inte minst vardagsliv och politiska förhållanden i de olika länderna. Resan skildrades i *Lifvet i Gamla Världen* (1860-62).

Det dröjde fem år innan Fredrika Bremer återvände till Sverige. Då hade lagen om ogift kvinnas rätt till myndighet införts 1858 och 1861 inrättades Högre lärarinneseminariet.

Visste du detta?

På American-Swedish Historical Museum i Philadelphia invigdes Fredrika Bremer-rummet 1938. Där hänger ett porträtt av henne och rummet är möblerat med svenska 1850-talsmöbler i björk och med en vävnad av Märta Måås-Fjetterström. Här förvaras också originalmanuskriptet till romanen *Hertha*.

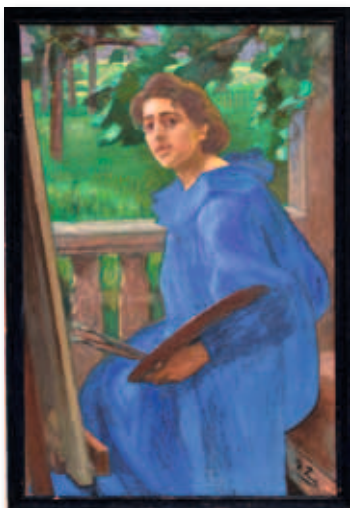
Lästips

Carina Burman, *Bremer. En biografi* (2001)

Hanna Paulis Gata

nordväst om Fruängens centrum från Elsa Brändströms Gata

HANNA PAULI, konstnär

Hanna Pauli Hirsch (1864-1940) föddes i Stockholm. Föräldrarna var Paulina Meyerson och musikförläggare Abraham Hirsch. 12 år gammal började Hanna vid August Malmströms konstskola (1876-79) tillsammans med andra blivande konstnärer som Julia Beck, Karin Bergöö och kusinen Eva Bonnier. Hon studerade vidare på Konstakademiens fruntimmersavdelning och ansågs vara ett av de stora löftena. Hon blev belönad för målningen *Vid lampans sken* 1885.

Samma höst gjorde Hanna Hirsch som många av sina konstnärsvänner. De "drogo" till Paris och började på Académie Colarossi.

Efter två år antog Parissalongen hennes porträtt av finländska kollegan och ateljékamraten Venny Soldan. Målningen kritiserades hårt som rå och

primitiv. Den stred mot 1880-talets kvinnoideal. Motivet var en ung kvinnlig konstnär i praktiska kläder som satt på golvet i sin ateljé, mitt i sitt skapande. Den blev en symbol för kvinnliga konstnärers kamp för rättvisa.

1887 gifte sig Hanna Hirsch med sin nio år äldre kollega Georg Pauli. Hon slets mellan att vara konstnär och att ha ansvar för hemmet. Makarna fick tre barn och hade stort hushåll med representation. Hanna Pauli behöll sitt yrke och makarna umgicks i samma konstnärskretsar.

Efter ett år i Italien bosatte sig makarna i Stockholm. De var båda engagerade i Opponentrörelsen, medlemmar i Konstnärsförbundet och med på deras utställningar. Hanna Pauli var ordförande i Konstnärsförbundet 1890-91.

Med stor psykologisk inlevelse målade Hanna Pauli ett porträtt av Karl Nordström 1890. Det blev ovanligt och realistiskt som de flesta av hennes porträtt. Hon fick dock inte många porträttbeställningar, antagligen för att hon målade människor som de var och inte som de ville bli sedda.

Hanna Pauli fortsatte att måla den egna familjen och vänner, gjorde kärleksfulla porträtt av föräldrarna och noggranna skildringar av barnens uppväxt. Hon gjorde flera porträtt av Ellen Key som varit hennes privatlärare i unga år. Selma Lagerlöf avbildades till sin 70-årsdag 1928.

Vännerna är ett av Hanna Paulis mest kända verk. Tavlan hänger på Nationalmuseet. Den beskriver ett borgerligt vardagsrum i aftenlampans sken: Ellen Key läser högt för vännerna i Sällskapet Juntan (jfr s. 28).

Hanna Paulis konstnärliga produktion blev inte stor med tanke på att hon var verksam under 60 år. Hon arbetade långsamt och noggrant, ofta med porträtt. Hennes många självporträtt är alla allvarliga och ärliga. Det sista gjorde hon två år innan hon dog.

Visste du detta?

Hanna och Georg Pauli bodde under några år i mitten på 1890-talet i Göteborg och undervisade på Valands konstskola. I sällskapslivet var Hanna Pauli uppskattad för sin talang som sångerska och tillfällighetsdiktare.

Lästips

Margareta Gynning, *Det ambivalenta perspektivet. Eva Bonnier och Hanna Hirsch-Pauli i 1880-talets konstilliv* (1999)

Hanna Rydhs Gata

österut från Fredrika Bremers Gata

HANNA RYDH, fil dr. i arkeologi som första kvinna i Sverige, ordförande i Fredrika-Bremer-förbundet, folkpartistisk politiker

Hanna Rydh (1891-1964) växte upp i Djursholm i en välbärgad familj som yngst av sex barn. Föräldrarna var folkskollärarinnan Matilda Westlund och ingenjören Johan Rydh, framgångsrik företagare i värmeledningsbranschen. Som första kvinna i landet doktorerade Hanna Rydh vid Uppsala universitet i arkeologi 1919. Avhandlingen, *Vikingatida dosspännen från Gotland*, handlade om en viss typ av dräktspännen för kvinnor. Senare ledde hon bland annat utgrävningar i Birka och Adelsö och deltog i expeditioner på Stora Karlsö (Gotland) och i Aranäs (Västergötland). Hon var också med i några europeiska utgrävningar.

Strax efter sin disputation gifte hon sig med en kollega, sin första lärare i arkeologi. Hon behöll sitt efternamn Rydh. Det var vid den tiden mycket ovanligt. Maken avled redan 1924 och hon fullföljde deras gemensamma projekt på Gotland och i Västergötland.

Gotländskt dräktspänne

När hon 1929 gifte om sig med Mortimer Munch af Rosenschiöld var hon en "rikskändis":

"Snart sagt hela Sverige känner väl till dr Hanna Rydh genom hennes arkeologitfolykter och böcker", stod det i en dåtida veckotidning.

Under Munch af Rosenschiölds tid som landshövding i Jämtland (1931-1938) var Hanna Rydh starkt engagerad i den jämtländska hembygdskulturen, hemslöjden och muséet i Jämtland (nu Jamtli). När maken pensionerades fördes en kampanj för att hon skulle bli nästa landshövding. Så blev det inte. Som kvinna var hon *inte behörig*. Först 1945 avskaffades den så kallade behörighetslagen med dessa regler. Familjen flyttade tillbaka till Stockholm.

Ända sedan studentåren hade Hanna Rydh engagerat sig i frågor om kvinnors rättigheter och hon var aktiv i många kvinnoorganisationer, både svenska och internationella. Hon var till exempel ordförande i Fredrika-Bremer-förbundet 1937-1949.

Hanna Rydh var politiskt aktiv för folkpartiet, deltog i statliga utredningar och satt ett år under 1940-talet i riksdagens andra kammare.

I sina vetenskapliga verk har Hanna Rydh inga kvinnoaspekter trots kvinno-relaterade ämnen (som dosspännena). Däremot får kvinnor utrymme i hennes populärvetenskapliga verk men då alltid i samband med hem och hushåll.

Under 1930-talet gav hon ut en serie barnböcker om förhållanden i olika delar av världen, *Mor berättar hur det var förr i tiden*. De blev mycket uppskattade, särskilt i borgerliga familjer.

Mot slutet av 1940-talet och under 1950-talet var Hanna Rydh reseledare vid populärvetenskapliga resor till bland annat Kina och Japan. 1953 ledde hon också en större arkeologisk expedition till Indien. Rapporten från den publicerade hon bara några år före sin död.

En motion till Stockholms stadsfullmäktige 1968 från en tidigare ordförande i Fredrika Bremerförbundet var orsaken till att Hanna Rydh fick en gata i Fruängen uppkallad efter sig.

Visste du detta?

Redan när Hanna Rydh var åtta år började hon spara och ordna sina brev och papper, med tiden även skrifter, tidningsurklipp med mera. Det mesta av hennes stora arkiv finns på Göteborgs universitetsbibliotek men något finns också på Riksarkivet.

Lästips

www.skbl.se/sv/artikel/HannaRydh, Svenskt kvinnobiografiskt lexikon (artikel av Elisabeth Arwill-Nordbladh)

Jenny Linds Gata

från Elsa Brändströms Gata söderut mot Kerstin Hesselgrens Park

JENNY LIND, konsert- och operasångerska

Jenny Lind (1820-1887) föddes i Stockholm som dotter till okända föräldrar, som senare visade sig vara lärarinnan Anna Fellborg och fabrikkörens Nils Lind. Modern var hård och oersonlig, fadern beskrivs som en ansvarslös slarver. De gifte sig när Jenny var 14 år.

Sina första år var Jenny utackorderad till en religiös och musikålskande

familj. I föräldrahemmet blev hon avvisad och illa behandlad. Hon bröt med föräldrarna, flyttade hemifrån och skaffade en annan förmyndare än fadern.

Det visade sig tidigt att Jenny Lind var en stor sångbegåvning. 1830 antogs hon som elev vid Kungliga teatern i Stockholm och spelade med framgång olika barnroller. Redan som 17-åring anställdes hon som aktris (både skådespelare och sångerska) vid Kungliga Teatern.

1838 kom hennes verkliga operadebut då hon uppträdde som Agata i Friskytten. På somrarna reste hon runt i Sverige och gav konserter och sjöng folkvisor. När Jenny Lind var 20 år utnämndes hon till hovsångerska och valdes in som ledamot i Kungliga Musikaliska Akademien!

1841 åkte Jenny Lind till Paris för att studera musik. Hennes röst var överanstängd, hon fick lära sig en ny sångteknik, men blev inte antagen till operan där. Hon återvände till Sverige, gästspelade i Åbo, Helsingfors och Köpenhamn och uppträdde även i Berlin och i övriga Europa. Drottning Victoria lyssnade på henne i London 1847 och gav henne enligt historien ett smycke som föreställde en näktergal täckt med rubiner och smaragder.

1850-1852 uppträdde Jenny Lind i USA och lanserades som The Swedish Nightingale. I New York blev mottagandet fantastiskt. Tusentals människor kom för att lyssna och biljettpriserna var skyhöga.

Jenny Lind umgicks med många stora artister och blev nära vän med Fredrik Mendelsohn. I Sverige ingick dåtidens kändisar i hennes bekantskapskrets, till exempel Erik Gustaf Geijer, Fredrika Bremer, Carl Love Jonas Almqvist och Malla Silverstolpe.

Jenny Linds röst har beskrivits som en glänsande och stark sopran. Dessutom hade hon en personlig utstrålning som gjorde henne till en enastående scenpersonlighet. 1859 började hon dra sig tillbaka då rösten försämrades. Hon var starkt religiös och skänkte en stor del av sin inkomst till välgörenhet bland annat i Sverige.

Jenny Lind gifte sig med kompositören och pianisten Otto Goldschmidt. De bosatte sig utanför London och fick tre barn. Hon lämnade de stora scenerna och ägnade sig åt familjen, men övade även körer och blivande sångerskor. Åren 1883-1886 var hon professor vid Royal College of Music.

Jenny Linds porträttmedaljong finns i Poets Corner i Westminster Abbey tillsammans med William Shakespeare och Friedrich Händel.

1876 blev Jenny Lind hedersledamot av Akademien för de fria konsterna. När hon uppträdde på Operan avsatte hon en del av inkomsten till en fond vars avkastning blev Jenny Lindstipendiet.

Det finns en staty av Jenny Lind på södra Djurgården och en i New York.

Visste du detta?

HC Andersens saga *Näktergalen* ska vara skriven som en hyllning till Jenny Lind, Den svenska näktergalen. Han var förälskad i henne och friade flera gånger utan framgång.

Lästips

Ingela Tägil, *Näktergalen. En biografi över Jenny Lind* (2020)

Jenny Nyströms Gata

i norra Fruängen, söderut från Elsa Brändströms Gata, parallellt med Fredrika Bremers Gata.

JENNY NYSTRÖM, konstnär, illustratör

Jenny Nyström (1854-1946) född i Kalmar, dotter till Annette Bergendahl och folkskolläraren Daniel Nyström. 1861 flyttade familjen till Göteborg.

1865 började Jenny vid Göteborgs Musei-, Rit- och Målarskola (senare Valands konstskola) och gick därefter vid Fria konstens akademi (Konstakademien) i Stockholm 1873-1881. Hon var en av 25 antagna kvinnliga elever. Sista året vann hon som första kvinna en tävling vid Akademien, vilket gav henne möjlighet att söka stipendium för studier i Paris. Hon sökte och fick det.

Jenny Nyström var i Paris fyra år, studerade vid Académie Colarossi och Académie Julian och umgicks med bland andra Karin Bergöö, Carl Larsson och Anders Zorn. Under studietiden fick hon ställa ut på Parissalongen 1884. Hon debuterade med ett unikt självporträtt och blev antagen till nästa års salon där hon fick presentera flera konstverk.

1871 hade Viktor Rydberg publicerat *Lille Viggs äventyr på julafton* i en tidning. Jenny Nyström fascinerades av berättelsen och illustrerade den. Victor Rydberg blev imponerad av bilderna och föreslog Bonniers förlag att trycka boken med hennes bilder. Bonniers avböjde och ett annat förlag tog sig an boken.

Under tiden i Paris upptäckte hon vykortsproduktionen, som hon tyckte Bonniers skulle nappa på. För andra gången avböjde förlaget förslaget med Jenny Nyströms bilder. Hon blev med tiden en av Sveriges mest produktiva vykortsillustratör. Bonniers hade anledning att ångra beslutet!

Jenny Nyström är mest känd för sina tomtar. Hon illustrerade Viktor Rydbergs dikt *Tomten*, första gången publicerad 1881 och skapade bilden av tomten som vi i dag tänker oss honom.

1882 kom *Barnkammarens bok* ut. Det var den första barnboken av många med hennes bilder. Hon illustrerade också romaner av bland andra August Blanche och Emelie Flygare-Carlén.

1887 gifte sig Jenny Nyström med blivande läkaren Daniel Stoopendaal och bosatte sig i Stockholm. Maken drabbades av tbc, blev aldrig klar med sin utbildning och hade aldrig fast arbete. Han dog 1927. Familjens försörjningsansvar låg på henne. Sonen Curt Stoopendaal blev en duktig konstnär och tecknare.

Jenny Nyström var en mycket folkkär och produktiv illustratör och har gjort omkring 3 000 julkort och 2 500 bilder. Idag finns hennes bilder också på både omslagspapper, julbonader och muggar. Hon började emellertid som landskaps- och porträttmålare och målade i både olja, akvarell och pastell. Hennes originalmålningar är eftertraktade och ger höga priser på kvalitetsauktioner.

Jenny Nyström blev 91 år.

Visste du detta?

När Jenny Nyström illustrerade Viktor Rydbergs dikt *Tomten* ville han ha tomten litet mer mänsklig. Då tog hon pappa folkskolläraren som modell!

Lästips

Gunnel Forsberg Warringer, *Jenny Nyström: livet och konsten* (2008)

Karin Boyes Gata

nära gränsen till Huddinge kommun, sydöst från Gamla Södertäljevägen. På väster sida om gatan vid korsningen med Gamla Södertäljevägen står gränsmärket mellan Stockholms stad och Huddinge kommun

KARIN BOYE, författare och översättare

Karin Boye (1900-1941) var äldsta barnet i en välbestämd, högborgerlig och litterärt intresserad familj i Göteborg. Modern Signe Liljestrand blev 100 år och levde till 1976. Fadern Fritz Boye var civilingenjör. Familjen flyttade till Stockholm när Karin var i tioårsåldern, sedan till Huddinge. Redan från 10-årsåldern målade hon fina akvareller och spelade piano. Framför allt skrev hon dikter och berättelser. Redan då tycks hon ha varit inställd på att bli författare.

Efter studentexamen tog Karin Boye snabbt en folkskollärarexamen och läste sedan grekiska, nordiska språk och litteraturhistoria vid Uppsala universitet. Hon tillhörde de litterära kretsarna men var också ordförande i Kvinnliga Studentföreningen.

I mitten av 1920-talet flyttade Karin Boye över studierna till Stockholms Högskola och blev fil.mag. 1926. Hon var radikal, bodde i kollektiv, gick med i Clarté, en radikal socialistisk organisation, och tillhörde snart redaktionen för tidskriften Clarté.

Karin Boye debuterade med diktsamlingen *Moln* 1922, där också några av hennes brådmogna tonårsdikter är med. Hennes tre diktsamlingar från 1920-talet präglas alla av de stora existentiella frågorna och uppbrott från traditionell till modernistisk form. Stilen är mycket musikalisk. På 1930-talet blir hennes lyrik ännu mer modernistisk.

1931 blev Karin Boye invald i Samfundet De Nio. Åren därefter besökte hon Berlin och orienterade sig alltmer mot psykoanalysen.

Karin Boye kom att känna stor samhörighet med Elin Wägner och hennes feminism (se s. 22 f). Från att på 1920-talet hävdad kvinnors rätt att leva jämlikt, helt på samma villkor som män, kom Karin Boye från 1930-talet att också betona värdet av kvinnors specifika egenskaper, kvinnors särart.

Förutom lyrik skrev Karin Boye essäer, noveller och romaner. Hon var också en skicklig översättare och gjorde flera mycket krävande översättningar från tyska och engelska, bland annat av Thomas Mann och T.S. Eliot.

1940 kom *Kallocain*, en suggestiv, mörk, dystopisk dagboksroman om ett framtida samhälle präglad av propaganda, övervakning och hjärntvätt. Realiteterna bakom var det nazistiska Tyskland och den totalitära Sovjetunionen.

Karin Boye var bisexuell. Hon var gift 1929-34 och hade också andra förhållanden med män. Men hennes djupare relationer var till kvinnor. I det vilda Berlin i början av 1930-talet levde hon gränsöverskridande. Hon förförde (med egna ord) en knappt 20-årig kvinna, Margot Hanel. De levde sedan tillsammans i Stockholm från 1934. Hennes livs stora, men obesvarade, kärlek lär ha varit en annan kvinna. De hade träffats redan när Karin Boye var 18 år och det var under ett besök hos henne som Karin Boye tog sitt liv 1941.

Karin Boyes förtvivlan över att Hitlertyskland just invaderat Grekland, låg bakom självmordet, enligt en av hennes bröder. Enligt Svedejdal (se Lästips nedan) var det däremot inte alls oundvikligt utan ett rop på hjälp som gick fel.

Visste du detta?

1925 höll Karin Boye *Tal för mannen* vid studentkårens vårbal i Uppsala. Det lär ha varit ett mycket kvickt och elegant tal på vers och det bröt den gamla traditionen på festen att bara hålla *Tal för kvinnan*.

Lästips

Johan Svedejdal, *Den nya dagen gryr: Karin Boyes författarliv* (2017)

Kata Dalströms Gata

väster om Fruängens centrum, från Eva Bonniers Gata nära Elsa Brändströms Gata och Fruängsgatan

KATA DALSTRÖM, socialistisk agitator, folkbildare, författare

Kata (egentligen Katarina) Dalström (1858-1923) föddes i en högborgerlig familj. Modern Maria Carlsvärd var då 17 år och fadern, brukspatron Johan Oskar Carlberg, drygt 40 år. Familjen kom från Småland men flyttade snart till Kopparberg.

Som barn var Kata orädd och upprorisk. Från en privat flickskola relegerades hon för allmän uppstudsighet. 17 år gammal friade hon till den 21 år äldre konservative civilingenjören Gunnar Dalström.

De gifte sig 1878 och fick sju barn. 1892 slog de sig ned i Stockholm. När maken dog 1906 och yngsta barnet var 10 år stod Kata Dalström ensam med försörjningen. Arvet efter hennes föräldrar hade förlösats genom makens dåliga affärssinne.

Barnuppfostran, nykterhet och kvinnors bristande rättigheter engagerade henne. Ju mer hon lärde sig om samhällets orättvisor desto närmare kom hon socialismen. Till slut blev hon en övertygad socialist och 1894 medlem i socialdemokratiska kvinnoklubben.

När Kata Dalström som 36-åring anslöt sig till socialdemokraterna hade hon inte rösträtt. Som gift kvinna förvaltades hennes egendom av mannen och han var hennes förmyndare.

Till en början organiserade Kata Dalström arbetarkvinnorna men fick efter hand fler uppgifter både i partiet och i fackföreningsrörelsen. Hon höll föreläsningar, skrev artiklar, översatte politiska skrifter och blev framför allt en resande agitator för socialdemokraterna från 1896. Dessutom deltog hon i distriktsstyrelser, partikongresser och 1900 valdes hon in i partistyrelsens verkställande utskott och blev den första kvinnan i Sverige som tog plats i

ledningen för ett politiskt parti. På grund av vänstersympatier blev hon inte omvald 1905.

Kata Dalström kände sig mer hemma i radikala ungdomsförbundet som bildats 1903. Vid partisplittringen 1917 gick hon ytterligare åt vänster, lämnade socialdemokraterna och var med om att bilda det vänsterparti som sedan blev Sveriges kommunistiska parti.

Också i kommunistiska kretsar var Kata Dalström kontroversiell. Hon var intresserad av religion och ansåg att den väl gick att förena med socialism. Mot slutet av sitt liv blev hon buddist. Hon tvekade inte heller att kritisera det kommunistiska partiet som blev alltmer sovjetstyrkt.

Även om Kata Dalström ägnade sig åt kvinnors bristande rättigheter och orättvisor i samhället ville hon inte se sig som kvinnoagitator. Hon kämpade för rättvisa för båda könen.

Kata Dalström var en karismatisk och lysande talare, som drog många åhörare vid sina möten landet runt. Utestängdes hon från en lokal talade hon i det fria. Hon var en god organisatör, hade otrolig energi och vägrade anpassa sig eller ge upp.

Framgångarna berodde på hennes glödande engagemang, omfattande bildning och att hon kunde sin socialism.

I december 1923 dog Kata Dalström. Hon hedrades med en ståtlig begravning och hyllades av både socialdemokrater, kommunister och fackliga företrädare från hela landet.

Visste du detta?

En salongsmöbel vars klädsel Kata Dalström själv broderat med petit points finns på Stadsmuseet.

Lästips

Gunnela Björk, *Agitatorn som gick sin egen väg* (2017).
(Digitaliserad artikel 1914 i www.populärhistoria.se)

Kerstin Hesselgrens Park

i norra Fruängen mellan Fredrika Bremers Gata åt öster och Ellen Keys Gata åt väster

KERSTIN HESSELGREN, arbetsmiljöpionjär, den första kvinnan i riksdagens första kammare, liberal politiker

Kerstin Hesselgren finns på två jubileumsfrimärken för kvinnlig rösträtt: 50-årsjubileet 1971 och 75-årsjubileet 1996. (Förstadagsbrev 1971 tillhör Anita Dahlberg)

Kerstin Hesselgren (1872-1962) var äldsta barnet i en tongivande familj i Hofors i Gästrikland. Modern, Maria Wærn, var en kulturliberal, intellektuell brukspatronsdotter och fadern, Gustaf Hesselgren, var läkare. Hemmet beskrivs som fritt och öppet, både flickor och pojkar lekte med varandra. "På somrarna gick vi flickor i regel pojkklädda", berättade Kerstin Hesselgren.

Barnen fick utbildning enligt högborgerligt mönster. Flickorna undervisades av en guvernant i hemmet medan pojkarna gick i pojkläroverk. På somrarna fick pojkarna särskild undervisning i hemmet, i matematik och latin till exempel, och där deltog också Kerstin.

Som flicka följde hon ofta med på faderns läkarbesök och påverkades av den fattigdom hon såg. Helst ville hon bli läkare men utbildade sig i traditionellt kvinnliga yrken, sjuksköterska i Sverige och skolkökslärarinna i Tyskland. Hennes första tjänst var som föreståndare för hushållsskolan i en högre folkskola för flickor.

Efter några år vidareutbildade hon sig i London till bostads- och yrkesinspektris. Så startade hennes karriär inom det vi idag kallar arbetsmiljö och från 1913 var hon landets första yrkesinspektris. Då hade hon redan medverkat i den revidering av arbetarskyddslagen som den liberala regeringen Staaf initierade (1912).

Inte förrän i 40-årsåldern blev Kerstin Hesselgren feminist. Men då inledde hon ett engagerat arbete för att förbättra kvinnors villkor i och utom (det betalda) arbetslivet. Bland mycket annat verkade hon för sexualundervisning, liberalisering av abortlagen och låg bakom 1939 års lag om förbud att avskeda kvinnor i statlig tjänst på grund av giftermål, graviditet med mera.

Hon var en av de fem kvinnor som grundade Kvinnliga medborgarskolan vid Fogelstad och blev en av föreläsarna.

Att Kerstin Hesselgren blev Sveriges första kvinna i riksdagens första kammare 1922 var rena turen. Hon tillhörde de frisinnade (liberalerna) som tillsammans med socialdemokrater förde fram hennes namn. Den sista platsen lottades ut och Kerstin Hesselgren vann!

Kerstin Hesselgren var ledamot i första kammaren till 1933, då socialdemokraterna drog undan stödet till liberalerna. 1937 återkom hon till riksdagen, då som folkpartist i andra kammaren. Under hela tiden där, till 1944, arbetade hon också intensivt med flyktingfrågor.

Internationellt arbete var en annan av Kerstin Hesselgrens arenor. Redan 1919 blev hon sakkunnig i ILO (International Labour Organisation) och på 1930-talet var hon en av de svenska delegaterna i Nationernas Förbund.

90 år gammal avled hon i Stockholm.

Visste du detta?

Kerstin Hesselgren hade i sin stora bukett av examina också en som *fältskär*. Den avlade hon som första kvinna 1895.

Fältskär var ett yrke utvecklat för krig med utbildning framför allt i kirurgi. Det låg under läkarens nivå men en hel del över sjuksköterskans. Fältskärsutbildningen upphörde 1898.

Lästips

Renée Frangeur, *Kerstin Hesselgren: den gränsöverskridande politikern: en biografi* (2013)

Lina Sandells Plan

söderut från Fruängsgatan mot Vantörsvägen

LINA SANDELL, författare av främst religiösa sånger och dikter, bokförläggare

Lina (egentligen Carolina) Sandell (1832-1903), föddes i ett småländskt pietistiskt prästhem. Hon var den tredje dottern till Fredrika Engstrand och prosten Jonas Sandell, som var både mycket språkkunnig och väl insatt i den tidens naturvetenskap. Hemmet präglades av djup bildning. Lina gick inte i någon skola utan undervisades av sin far. Hela livet var hon ömtålig och sjuklig och långa perioder sängliggande.

Lina Sandell upplevde många sorger i sitt liv. Den älskade fadern drunknade framför hennes ögon under en resa på Vättern. Modern dog två år senare. Då var Lina Sandell 28 år och flyttade till Stockholm för att arbeta hos Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen.

Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen var en väckelserörelse inom Svenska kyrkan som samarbetade med många av de frikyrkor som växte fram under andra hälften av 1800-talet. Till en början var Lina Sandell sekreterare och översättare. Med tiden kom hon att redigera flera av Stiftelsens tidskrifter. I praktiken var hon bokförlagets förläggare – även om hon aldrig kallades så.

Köpmannen och riksdagsledamoten Oscar Berg tillhörde också väckelserörelsen och blev förälskad i Lina Sandell. Hon tvekade. Hon var djupt präglad av en känslösam, extatisk religiositet och var rädd att en nära relation till en man skulle påverka hennes stora kärlek till Jesus. När de till slut gifte sig var Lina Sandell 35 år och mannen några år yngre.

Sorgerna fortsatte för Lina Sandell. Hennes enda barn dog vid födelsen. Makens boktryckeri gick i konkurs (1892) och eftersom bokförläggningen inte var i ordning dömdes han till några månaders fängelse. Mot slutet av sitt liv blev hon själv dement.

Om hennes diktning

Vid 21 års ålder gav Lina Sandell ut *Andliga vårbloomster*, den första i en otroligt stor produktion. Med över 2 000 psalmer och sånger är hon den i särklass mest produktiva psalmförfattare vi haft. Diktningen är varmt religiös och präglas ibland av extatisk pietism. Många, även yngre, känner fortfarande till psalmer som *Tryggare kan ingen vara och Blott en dag, ett ögonblick i sänder*, för att nämna några.

Lina Sandell lär inte ha varit musikalisk. Musiken gjordes av andra och ofta lånades populära melodier.

Som gift var hennes namn Lina Berg men sina texter signerade hon alltid med L.S.

Visste du detta?

Första versen i den kända psalmen *Blott en dag* lyder:

*Blott en dag, ett ögonblick i sänder
– vilken tröst, vad än som kommer på!
Allt ju vilar i min faders händer:
skulle jag som barn väl ängslas då?
Han som bär för mig en faders hjärta
giver ju åt varje nyfödd dag
dess beskärda del av fröjd och smärta,
möda, vila och behag.*

Ursprungligen hade Lina Sandell skrivit en *moders hjärta*. Hos hennes gud fanns både det kvinnliga och det manliga. Det kvinnliga censurerades ofta bort ur texterna, ibland till och med av henne själv.

När Carola Häggkvist sjöng in psalmen 1995 använde hon Lina Sandells ursprungliga formulering.

Lästips

Anne Nilsson Brügge, *Flickan i trädet: en bok om Lina Sandell* (1985, nytryck 2010)

Lotta Svärds Gränd

i västra delen av Fruängen, norrut från Vantörsvägen, väster om Alva Myrdals Gata

LOTTA SVÄRD, diktad person i "Fänrik Ståls sägner"

*Ty en pärla var hon på krigets stråt,
Och en äkta pärla också,
Och något tålte hon skrattas åt,
Men mera att hedras ändå.* (Ur Fänrik Ståls sägner 1860)

Ryssland besegrade Sverige i det finsk-ryska kriget 1808-1809. I en mycket hård fred måste Sverige lämna över en tredjedel av sitt territorium och en fjärdedel av sin befolkning till Ryssland. Finland och Åland förlorades.

Finland hade varit en del av Sverige i 600 år. Nu bildades i stället Storfurstendömet Finland inom Ryssland. Till en början fortsatte svenska att vara det officiella språket och den finlandssvenska överklassen styrde i stort sett hela förvaltningen.

Tre decennier efter finsk-ryska kriget (1848) gav den finlandssvenske författaren Runeberg ut *Fänrik Ståls sägner*, ett historiskt, nationalistiskt diktverk över kriget. "Finlands nationalskald" skrev ett äreminne över det finska och svenska hjältemodet.

En andra del kom 1860. Där ingick dikten om Lotta Svärd, *Fänrikens marknadsminne*:

Lotta Svärd är gift med soldaten Svärd och följer med honom i fält. När han stupar stannar Lotta kvar i hären och driver brännvinskrog, blir marketenterska. (Historiskt är det sannolikt fel, eftersom det inte lär ha funnits marketenterskor i det kriget.)

Ur dikten

*Ännu så händer det mången stund,
Då vid kvällens trevliga härd
Man träffar från kriget en gammal kund,
Att man talar om Lotta Svärd. ...*

*Han minns hur ofta från stridens ras,
Från segerns blodade fält,
Han kommit tröttad och tömt sitt glas
I Lottas bräckliga tält. ...*

Lotta-rörelsen

1918 rasade inbördeskrig i Finland mellan *De vita* och *De röda*. Bakgrunden var den ryska revolutionen som ledde till att Sovjetunionen bildades och att den konservativa finska riksdagen fick möjlighet att utropa Finland som självständig stat.

De vita var övervägande bönder, finlandssvenskar och konservativa. De röda var till stor del socialdemokrater och kommunister, finsktalande och med många fattiga.

Lotta Svärd-rörelsen bildades för kvinnor som stödde De vita och hjälpte till med vård, matförsörjning och persedlar. Under slutskedet av andra världskriget, i uppgörelsen med Sovjetunionen 1944, förbjöds rörelsen och upplöstes. Då hade den 200 000 medlemmar.

I Sverige bildades *Lotta-rörelsen* efter finsk modell 1924. En svensk officershustru låg bakom Föreningen Stockholms Landstormskvinnor (Landstormen var föregångare till Hemvärnet). Lottorna skulle medverka i försvaret inom bespisning och vård men hade också vissa militära uppgifter som chaufförer, inom luftbevakning med mera.

1943 frikopplades Riksförbundet Sveriges Lottakårer från Landstormen. Med sina 111 000 medlemmar var det då den största kvinnoorganisationen i Sverige.

Idag är militäryrket öppet för kvinnor och Lotta-rörelsen av mindre betydelse. Färre än 5 000 är medlemmar, en fjärdedel är över 70 år.

Visste du detta?

Den tyske författaren Bertold Brecht bodde i Sverige runt 1940 som flykting från Tyskland. Dikten om Lotta Svärd lär ha inspirerat honom till dramat om *Mutter Courage*, vars huvudperson är marketenterska under 30-åriga kriget på 1600-talet. (Då fanns det marketenterskor.)

Lästips

Johan Ludvig Runeberg, *Fänrik Ståls sägner* (2008 nyutgåva)

Wendela Hebbes Gata

i västra delen av Fruängen, norrut från Vantörsvägen, öster och norr om Alva Myrdals Gata

WENDELA HEBBE, Sveriges första kvinnliga yrkesjournalist, författare

Wendela Hebbe (1808-1899) var dotter till kyrkoherden Samuel Åstrand och hans andra hustru Maria Lund. Familjen bodde utanför Nässjö.

När Wendela var sex år dog hennes bror och fadern lär ha flyttat över sina ambitioner på den begåvade äldsta dottern. Hon fick en både bred och ovanlig utbildning i humaniora, språk och naturvetenskap. Hon fick till och med göra kemiska experiment. Dessutom fick hon en god musikalisk utbildning.

1832 gifte sig Wendela med godsägaren och juristen Clemens Hebbe. Maken gick i konkurs och misstänktes för ekonomisk brottslighet. Han lämnade familjen och landet 1839. Wendela Hebbe blev ensam med tre döttrar och fick flytta från godset till Jönköping. Hon försörjde sig genom att ge privatlektioner. Snart flyttade hon vidare till Stockholm.

I Stockholm fick hon efter en tid kontakt med Lars Johan Hierta och blev översättare i hans bokförlag. Bland annat översatte hon Dickens.

Hierta var liberal riksdagsman, framgångsrik affärsman och drev den inflytelserika tidningen *Aftonbladet*. Den var ett organ för den liberala oppositionen mot kungamakten och blev landets största tidning.

Wendela Hebbe anställdes i tidningen och blev Sveriges första kvinnliga journalist med fast lön. Hon var vad vi idag skulle kalla Aftonbladets kulturredaktör men skrev också socialreportage med titlar som *Arbetskarlens hustru* och *En fattig familj*. Hon menade att de fattigas förhållanden skulle kunna förbättras genom välgörenhet. Däremot föreslogs inga väsentliga sociala förändringar.

Wendela Hebbe och Hierta hade en relation så länge han levde. Båda var gifta och Hierta levde med sin familj, hustru och många barn. Wendela Hebbes äktenskap bestod däremot formellt och upplöstes först 1864.

När Hierta sålde Aftonbladet 1851 förlorade Wendela Hebbe sitt arbete. Ungefär samtidigt blev hon gravid. Året efter födde hon i Paris sin och Hiertas son, Eduard. Han lämnades till en familj i Berlin och fick deras efternamn, Faustman. Efter bara något år tog Wendela Hebbe hem honom till Sverige. Han levde bland annat som fosterbarn i Hiertas familj.

När Wendela Hebbe i början av 1850-talet drog sig tillbaka från journalistiken skrev hon istället böcker och pjäser och gjorde översättningar. Hennes sagoböcker blev mycket populära.

1863 köpte Hierta ett sommarhus till henne, Snäckviken i Södertälje. Där vistades hon ofta med en dotter, sonen och barnbarn. Numera har huset flyttats till centrala Södertälje, renoverats och blivit kulturhus och museum, *Wendela Hebbes hus*.

De sista åren drabbades Wendela Hebbe av allvarlig reumatism och hade svårt att röra sig. Hon bodde hos dottern operasångerskan Signe Hebbe, inflytelserik sångpedagog och lärare i scenframställning. I hemmet på Östermalm träffades kultureliten. Wendela Hebbe fick återknyta till traditionerna från 1840-talet då hon själv hållit en uppskattad litterär och musikalisk salong i sitt hem.

Visste du detta

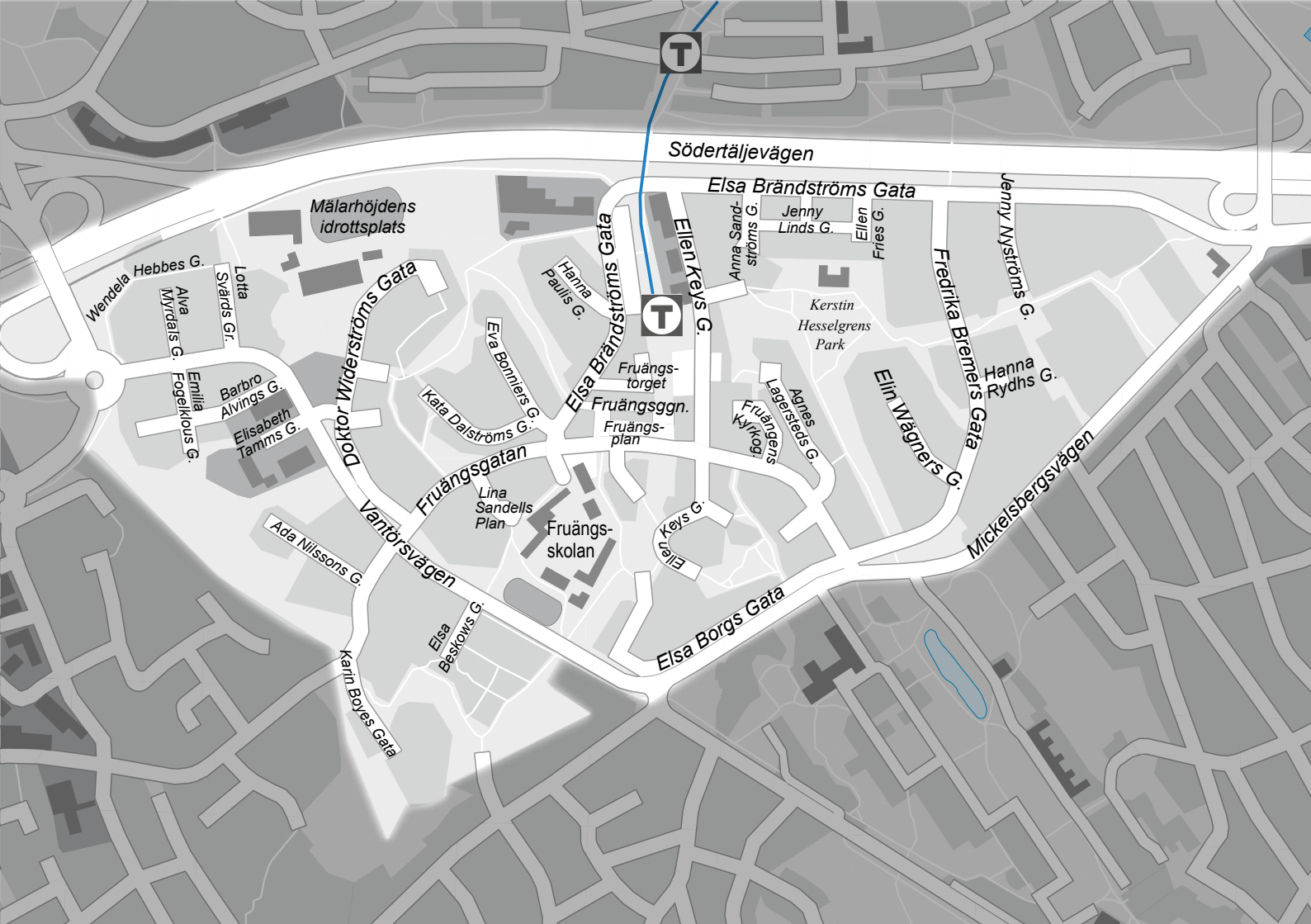
Varken Wendela Hebbe eller Lars Johan Hierta erkände Eduard Faustman som sin son. Eduard sa alltid *tante* till sin mor och hans halvsyskon visste inte att han var deras bror.

Lästips

Brita Hebbe, *Wendela: En modern 1800-talskvinna* (1997 nyttgåva)

Bildkällor

- sid 5 Fogelstadsgruppen, okänd, Sv. Wikipedia, c.
- sid 7 Fruängen 1930-50, Stockholms stadsmuseum.
- sid 8 Spårvagnen, Håkan Trapp, Spårvägmuseet.
- sid 8 Fruängens centrum, Holger Ellgard. CC BY-SA 3.0 creativecommons.org.
- sid 9 Gyllene ratten, okänd, Sv. Wikipedia, c.
- sid 9 A Ur Annons Dagens Nyheter 19610930
Twincinema, Wikimedia c.
- sid 9 B Bengt Oberger, Wikimedia c.
- sid 9 C Anita Dahlberg c. Linda Shamma Örstrand, efter tillstånd. AnnMari Brenckert, efter tillstånd.
- sid 10 Ada Nilsson, KvinnSam, Göteborgs universitetsbibliotek, c.
- sid 12 Agnes Lagerstedt, okänd. Sv. Wikipedia c.
- sid 14 Alva Myrdal, okänd 1940. Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek.
- sid 16 Anna Sandström, A Roesler 1874. Stockholmskällan.
- sid 18 Barbro Alving, okänd, c.
- sid 20 Karolina Widerström, Wikimedia, c KvinnSam, Göteborgs universitetsbibliotek.
- sid 22 Elin Wägner, okänd Wik.Commons c.
- sid 24 Elisabeth Tamm, Flodin c.
- sid 25 "Stora huset" på Fogelstad, okänd, Sv. Wikipedia c.
- sid 26 Ellen Fries, Sv. Wikipedia c.
- sid 27 Smidesräcke, Creat.Commons share alike.
- sid 28 Ellen Key, Wik.Commons c.
- sid 30 Elsa Beskow, okänd. Svenskt Porträttgalleri c.
- sid 31 Illustration ur *Tomtebobarnen* (1910), © ElsaBeskow.
- sid 32 Elsa Borg, okänd, Wik.Commons c.
- sid 34 Elsa Brändström, Creat.Comm. Bundesarchiv, Bild 183-R06836/CC-BY-SA 3.0.
- sid 36 Emilia Fogelklou, Sv. Wikipedia c.
- sid 38 Självporträtt av Eva Bonnier 1886. Bonniers porträttsamling, Nedre Manilla.
- sid 40 Fredrika Bremer, Sv. Wikipedia c.
- sid 42 Hanna Pauli, Målning Georg Pauli. Jönköpings museum.
- sid 44 Hanna Rydh, okänd, Sv.Wikipedia c.
- sid 44 Dossänne, Kerstin Engdahl, 2001-07-17, SHM Upphovsrätt: SHM Licens
- sid 46 Jenny Lind, c.
- sid 48 Jenny Nyström självporträtt. c.
- sid 49 Sagobilden, c.
- sid 50 Karin Boye, Fotograf okänd, c. Även godkännande efter kontakt med familjen Boye genom Mats Boye.
- sid 52 Kata Dalström, okänd, c.
- sid 54 Kerstin Hesselgren, illustration: Förstadagsbrevet.
- sid 56 Lina Sandell, Sv. Wikipedia c.
- sid 58 Lotta Svärd, illustration av August Malmström, 1880-talet, c.
- sid 60 Wendela Hebbe, okänd, Sv. Wikipedia c.
- sid 63–64 Karta från Stockholms stads Kart- och Geodataservice.

T

Södertäljevägen

Elsa Brändströms Gata

Mälärhöjdens idrottsplats

Hanna Paulis G.

Elien Keys G.

Anna Sandströms G.

Jenny Linds G.

Elien G.

Fris G.

Jenny Nyströms G.

Fredrika Bremers Gata

Wendela Hebbes G.

Alva Myrdals G.

Emilia Foderikous G.

Barbro Alvings G.

Elisabeth Tamms G.

Doktor Widerströms Gata

Eva Bonniers G.

Kata Dalströms G.

Elsa Brändströms Gata

Fruängstorget

Fruängsggn.

Fruängsplan

Kerstin Hesselgrens Park

Hanna Rydhs G.

Elin Wagners G.

Lagersteds G.

Agnes G.

Fruängsskolan

Elien Keys G.

Mickselbergsvägen

Ada Nilssons G.

Vantösvägen

Fruängsgatan

Lina Sandells Plan

Elsa Beskovs G.

Elsa Borgs Gata

Karin Bores Gata

FÖRENINGEN
FÖR KVINNOHISTORISKT
MUSEUM

Dea-föreningen för kvinnohistoriskt museum är en partipolitiskt och religiöst obunden förening för kvinnor, som vill visa kvinnors historia. Målet är att ett statligt kvinnohistoriskt museum inrättas.

www.dea-kvinnomuseer.nu

info@dea-kvinnomuseer.nu